

Р. Ш. Алимсаева, И. А. Развенкова, О. С. Лосенко, Е. Е. Велькер

Бадий меҳнат

Умумтаълим мактабларининг
7-синф ўқувчилари учун

ДАРСЛИК

(қизлар учун нусха)

Қозоғистон Республикаси Таълим ва фан министрлиги тавсия этган

КОКШЕТАУ

УЎТ 373.167.1 (075.3)
КБТ 37.279я72
Б 14

Р. Ш. Алимсаева ва бошқалар.

Б 14 Бадий меҳнат: умумтаълим мактабларининг 7-синф ўқувчилари учун дарслик (қизлар учун нусха) / Р. Ш. Алимсаева, И. А. Развенкова, О. С. Лосенко, Е. Е. Велькер. – Кокшетау: Келешек-2030, 2017. – 76 б.

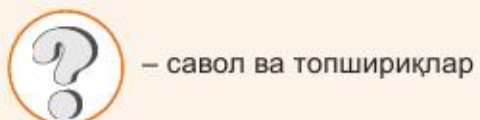
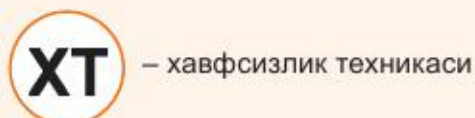
ISBN 978-601-317-264-4

УЎТ 373.167.1 (075.3)
КБТ 37.279я72

ISBN 978-601-317-264-4

© «Келешек-2030» ЖЧШ, 2017

ШАРТЛИ БЕЛГИЛАР

МУҚАДДИМА

Қадрли қизлар!

Биз сизларни «Бадий меҳнат» билимлар мамлакатига ажойиб саёҳатга таклиф этамиз. Бу ўзида ҳунар, ижод, санъат, заковат ва қўл меҳнاتини бириктирган оммабоп фандир.

Ахборот технологиялари ва техника тез ривожланаётган ва жадал ўсиш устидаги бу замонавий олам ҳар томонлама ривожланган, ижодий фаол ва жуда ахлоқли шахсни талаб этади. Яъни, сизларни, бўлажак олим ва муҳандислар, конструктор ва дастурчилар, ўқитувчи ва шифокорлар, учувчи ва қурувчилар, иқтисодчи ва археологларни кутади.

Маҳоратли касб эгаси қандай бўлиши керак? Биринчи навбатда, у чуқур билимли, малакали, ўзи бажараётган ишнинг моҳир устаси бўлиши лозим. Кенг дунёқарашга эга бўлиб, эришилган ютуқларда тўхтаб қолмай, доимо ривожланишда бўлиши зарур. У қизиқувчан ва ижодкор, ташаббускор ва тadbиркор бўлиши керак. Шу билан бирга ўз мақсади йўлида эътиборли, сабрли, талабчан, тиришқоқ бўлиши талаб этилади. Лекин энг асосийси шундаки, ҳар бир шахсда касбий маҳорат юқори ахлоқий хусусиятлар билан уйғунлашиши керак. Ва бу, албатта, амалга ошади, агар инсон ўз-ўзини болагидан бошлаб тарбиялаб борса, у ақлан баркамол, маънан ва жисмонан ривожланади. Мана шунда «Бадий меҳнат» сизнинг содиқ кўмакчингиз бўлади.

Биринчи синфдан бошлаб сиз санъатнинг турли кўринишлари билан – расм чизиш, графика, ҳайкалтарошлик ва чизмачилик, манзарали-амалий санъат билан танишиб келасиз. Расм чизиш ва қуришни, тикиш ва моделлаштиришни, турли хил таомларни тайёрлашни ва ўз ижодий меҳнатингизни тақдимот этишни ривожлантирмоқдасиз. Йилдан-йилга назарий билимларни тўплаб, уларни тажрибада қўллашни ўрганмоқдасиз. Ундан ташқари, сиз илмий фаолиятга ҳам дастлабки қадам қўйдингиз: ўзингизни тадқиқот ва муҳокама ишларида синаб кўрдингиз, кузатдингиз, тажриба ўтказдингиз ва хулоса чиқардингиз.

Бу йил сиз шу йўналишларни ўрганишда давом этасиз. Визуал санъат ва манзарали-амалий санъат, уй маданияти ва пазандалик борасида билимингизни чуқурлаштириб, кенгайтиришингиз мумкин, кўникмаларингизни ривожлантиришингиз мумкин.

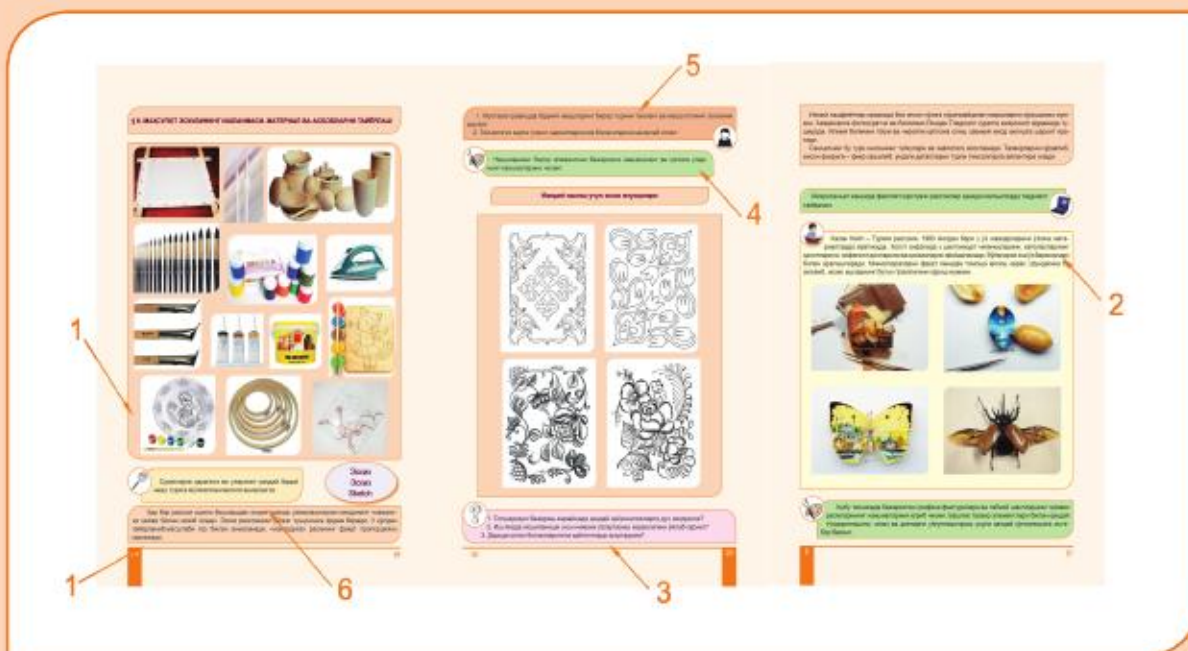
Сиз замонавий техника ва санъатдаги илмий ютуқлар, бадий нақш турлари билан буюм лойиҳасининг хомаки расмлари ва чизгиларини ясаш, қозоқ миллий таомлари ҳамда бутун жаҳон халқларининг ошхонаси ҳақида кўплаб янги ва қизиқарли маълумотлар билан танишасизлар. Ижодий лойиҳа учун янги фикрларни тайёрлаб, уларни амалда татбиқ этишни ўрганасизлар. Ўзингиз мустақил равишда тикиш буюмларини (кийим) тайёрлайсиз, кўргазма уюштирасиз ва ўз ишингизни кенг оммага тақдим эта оласизлар.

Ҳар бир уй бекаси уйда қулай шароит яратиб, меҳмон кута олиши лозим. «Уй маданияти» ва «Овқатланиш маданияти» бўлимлари сизларни зарур билимлар билан таъминлайди. Сиз ўзингиз учун пазандалик касбининг сеҳрли олами ва унинг ривожланишининг ажойиб тарихини очасиз. Турли рецептлар билан танишиб, нафақат анъанавий таомлар, балки ажойиб тансиқ таомларни ҳам тайёрлашни ўрганасизлар. 7-синфда сиз уй маданияти ва хўжаликни бошқариш ҳақида кўпроқ билиб оласиз: маиший техникадан қандай фойдаланишни, унинг турларини; ўсимликлар ёрдамида уй интерьерини ижодий ёндашиб қандай яхшилаш мумкинлигини ва бошқа кўп нарсаларни билиб оласиз.

Олдинда сизларни узоқ, лекин жуда қизиқ сафар кутмоқда. Бизнинг дарслигимиз бу сафарда сизнинг кўмакчингиз ва йўлдошингиз бўлади, деб умид қиламиз.

Дарсликда аллақачон ўзингизга таниш бўлган шартли белгиларни учратасиз. Уларнинг ҳар қайсиси нимани англатишини 3-бетга муурожаат қилиб ёдингизга тушира оласиз.

7-синф дарслиги фонида ёруғ тўқ сариқ – асосий ранг ҳисобланади ва назарий материаллар шу рангли фреймларда (1) берилган. Оч сариқ рангли фреймларда қўшимча қизиқарли ахборотлар (2), пушти ранг рамкаларда саволлар ва топшириқлар берилган (3). Амалий топшириқларнинг барча турлари яшил рангдаги фреймларда тақдим этилган (4), якка ва гуруҳ ишлари тўқ сариқ фреймларда (5), тадқиқотчилик ишлари сариқ рангда берилган (6).

Муваффақиятлар тилаймиз!

ВИЗУАЛ САНЪАТ

§ 1. САНЪАТДАГИ ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯ ВА ИЛМ-ФАН ЮТУҚЛАРИ. ТАБИАТНИНГ МИКРОСУРАТЛАРИ

1. Визуал санъат асарларини кўриб чиқинг.
2. Атрофимиздаги оламнинг визуал элементларини атанг.
3. Бу ишларнинг ўзига хос хусусиятлари нимадан иборат? Улардан қайси бири сизни қизиқтирди?
4. Улар қайси жанр ва йўналишда бажарилган?

Микросанъат
Микроөнер
Микроискусство
Microart

Бугунги кунда инсон фаолиятининг барча хизмат соҳаларида илмий технологиялар мавжуд. Ҳозирги замон технологиялари билан санъатнинг ўзаро боғланишининг мисоли тариқасида микроминиатюрани (микросанъат) олишга бўлади.

Микроминиатюра – ишлар (расмлар) микроскоп орқали тайёрланадиган тасвирий санъатнинг бир йўналишидир. Рассомнинг жуда ҳам майда, такрорланмас асарлари юрак уриши оралиғида бажарилиши мумкин.

Микроскопик тасвирлар

Бўр

Акациянинг чанги

Гулхайрининг чанги

Уруғ

Рақамли микроскоп ёрдамида ишланган бир қатор ҳужайра тузилиши ва ўсимлик материални акс эттирган тасвирларни кўриб чиқинг. Катталаштирилган тасвирларни солиштиринг. Сиз қандай ўйлайсиз, бу фотосуратларни санъат асари деб аташга бўладими?

Таом бўягичларнинг кристаллари

Ёмғир остидаги кўриниш (совун кўпиги)

Кристалл кўринишидаги ДНК

Ёғли парда

Салицил кислотаси

Бўёқлар рақси

Қор учқунининг ўзаги

Арилларнинг учиши

Капалакнинг қаноти

Катталаштирувчи ойна ёки микроскоп орқали намуналарни кўриб чиқинг (майда қуритилган ҳашаротлар, ўсимликларнинг барглари ва бошқалар), улар микроскоп орқали қараганда қандай кўринади?

Кўрганларингизни фотосуратга туширинг ёки альбомга расмини чизинг.

Илмий кашфиётлар орқали биз инсон кўзига кўринмайдиган нарсаларни кўришимиз мумкин. Америкалик фотосуратчи ва биохимик Линден Гледхилл микроскоп ёрдамида суратга туширади. Илмий билимдан тўғри ва чиройли фойдалана олиш ҳақиқий ижод қилишга шароит яратади.

Санъатнинг бу тури инсоннинг туйғулари ва ҳаёлотига асосланади. Тасвирларни кўраётиб, инсон фикрига-фикр қўшилиб, ундаги майда тафсилотларни турли тимсолларга айлантира олади.

Микросанъат жанрида фаолият юритувчи рассомлар ҳақида компьютерда тақдимот тайёрланг.

Хасан Кейл – Туркия рассоми. 1980-йилдан бери у ўз дурдоналарини ўзгача материалларда яратмоқда. Холст сифатида у шиллиққурт чиғаноқларини, капалакларнинг қанотларини, кофенинг донларини ва ҳоказолардан фойдаланади, бўёқларни эса ўз бармоқлари билан аралаштиради. Миниатюраларни фақат яқиндан томоша қилиш керак. Шундагина бу ажойиб, нозик ишларнинг бутун гўзаллигини кўриш мумкин.

Ушбу техникада бажарилган график фактуралар ва табиий шаклларнинг хомаки расмларининг намуналарини кўриб чиқинг. Бўшлиқлар тасвирий элементлар билан қандай тўлдирилишига, чизик ва доғларни уйғунлаштириш усули қандай қўлланилишига эътибор беринг.

Турли график фактураларнинг 3–4 намунасини бажаринг (формати 8×6 см; материали: гелли ручкалар, маркер).

Микроскоп орқали кўрганларингизни турли бадий техникада ва турли материаллар билан тасвирланг.

График фактураларни фойдаланган ҳолда хوماки чизилган табиий шаклларни манзарали тасвирга айлантиринг (А4 форматга, материал танлов асосида).

Табиий шаклларнинг манзарали тасвири

Барглр

Балиқлар

Капалаклар

Дарахт

Ўзингиз кўришни хоҳлаган бирорта сиймо ва ғояни яратинг (ўсимликлар, денгиз мавзуси, ҳайвонлар ва ҳашаротларнинг фантастик тимсоллари ва ҳоказо).

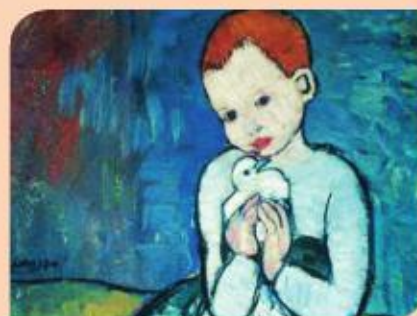
1. Буюм яратиш техникаси ва материални мустақил равишда танланг (пластилиндан яшаш, мунчоқдан тўқиш, бадий материал билан тасвирлаш).

2. Бажарилган ишларнинг кўргазмасини ўтказиб, муҳокама қилинг.

1. Бу параграфдан сиз қандай янгиликлар ўргандингиз?
2. Олган билимингизни қандай қўллашга бўлади?

§ 2. ТАСВИРИЙ САНЪАТДАГИ ЗАМОНАВИЙ ЙЎНАЛИШЛАР (ПОП-АРТ, ИНСТАЛЛЯЦИЯ). МУСТАҚИЛ ТАДҚИҚОТ

1. Расмлар репродукцияларини кўриб чиқинг. Улар қандай ҳиссиётларни уйғотади?
2. Улар мумтоз асарлардан нимаси билан фарқ қилади?
3. Қандай ўйлайсиз, уларнинг қайси бири замонавий ижодкорлар томонидан яратилган?
4. Интернет манбаларидан, виртуал галерея, энциклопедиялар, журналлар, матнлар йиғиндисидан фойдаланган ҳолда шу асарларнинг услубий йўналишларини топинг.

Йўналиш
Бағит
Направление
Trend

Тасвирий санъатнинг асосий замонавий йўналишлари

Реализм

И. Шишкин «Эманзор»

М. Ведерников
«Чимбуок»

Реализм – воқеликнинг ҳаққоний, холисона, батафсил акси. Реалистик санъат XX–XXI асрларда ёрқин миллий хусусиятга ва шаклларнинг хилма-хиллигига эга бўлди.

Символизм

М. Врубель «Азозил»

А. Абулхаир
«Умайнинг муҳассамланиши «Ўтмиш – Келажак»

Символизм йўналишидаги рассомлар тез-тез аллегорияга, мифология ва диний сюжетларга мурожаат этишади.

Символизм усталари: Г. Моро, Пьер Пюви де Шаванн, О. Редон, Ф. Ропс, Э. Бёрн-Джонс, Д. Габриэль, Джон Эверетт Миллес, Уильям Холмен Хант, М. Врубель.

Сюрреализм

С. Дали «Филларда кўринадиган оқушлар»

Л. Рэй «Арктика»

Асарларида ҳақиқатга тўғри келмайдиган, кўр ҳис-туйғу билан хаёлга келган ҳақиқатни тасвирлайди. Бу йўналишнинг асосчиси – испан рассоми С. Дали.

Кубизм

Л. Попова «Саёхатчи»

Жисмлар оламини геометрик шакл ёки фигураларни уйғунлаштирган кўринишда тасвирлаб беради. Машхур рассомлар:

П. Пикассо, Л. Попова.

Гиперреализм

О. Ортис «Кўллар»

Гиперреализм йўналишидаги рассомларнинг мақсади – оламини нафақат ҳаққоний, ўта ҳақиқий, ўта ўхшаш қилиб тасвирлашдан иборат.

Поп-арт

Э. Уорхол «Шўрва»

Р. Раушенберг «Ребус»

Замонавий турмушнинг одатий буюмларини (уй хўжалиги буюмлари, маҳсулот қадоқларини, интерьер қисмларини, машина қисмларини ва ҳоказо), таниқли шахсларнинг босмадан чиқарилган машхур тасвирларини, газеталар кесмаларини акс эттиришади ёки бу буюм ва тасвирларни композицияларга қўшишади. Поп-артнинг фарқли томони – даъватнинг бефарқлик билан бирикмаси.

Машхур рассомлар: Д. Джонс, Р. Раушенберг, Э. Уорхол, Р. Лихтенштейн.

Инсталляция

Ай Вэйвэй «Bang»

М. Наримбетов «Қора фаришта»

Маиший буюмлардан, саноат маҳсулотлари ва материаллардан, табиий объектлардан, матнли ёки визуал маълумотлардан ишланган фазовий композиция. Рассом оддий буюмларнинг ғайриоддий бирикмасини яратиб, уларга янги, рамзий маъно беради. Таниқли инсталляторлар: Л. Астала, Й. Бойс, Р. Раушенберг, Д. Кошут, Э. Кинхольц.

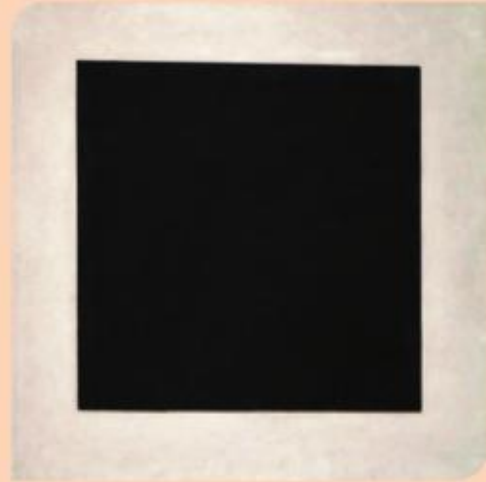
Орфизм

Р. Делоне «Марс майдони: Қизил минора»

Рассомлик асарларининг ифодали воситаларини кучайтириш мақсадида аппликациялардан фойдаланилади. Фантастик кучлар барқарор шакл ва тушунчаларни ўрнидан силжитади, рангларнинг мантиқсиз аралashiи шаҳар ва алоҳида иншоотларнинг ранг-баранг, нозик, ўлчовсиз элементларга парчаланган тасвирларини беради. Барчаси томошабин олдида ҳаракатланаётган, милтиллаётган, жаранглаётган, ҳиссиётга бой олам сифатида кўз олдимизга келади. Рассомни умуман тасвирлаб бўлмайдиган, масалан, расмдаги товушнинг тарқалиши сингари нарсани еткази олиш мумкинлиги қизиқтиради.

Супрематизм

К. Малевич «Қора квадрат»

К. Малевич «Спортчилар»

Геометрик абстракциянинг бир тури. Тоза муайян ранглар билан чизилган геометрик фигуралар тасвири. Супрематизм асосчиси – К. Малевич.

Абстракционизм

В. Кандинский «Кулранг овал»

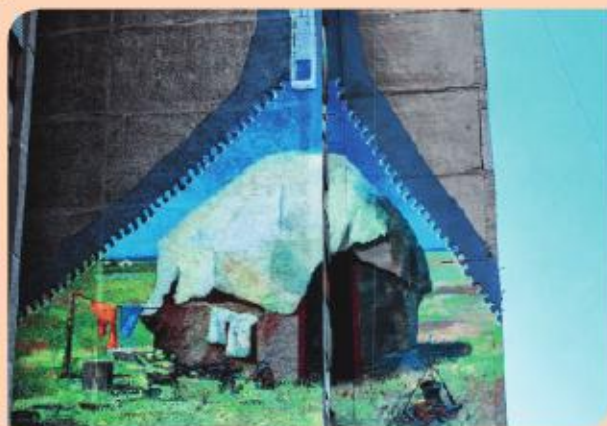

Б. Талкамбаев «Эволюция»

Атрофимиздаги оламнинг ноанъанавий шаклда тасвирланиши. Рассомлар ўз туйғуларини ва буюмларни бадий шакл элементлари (рангли доғлар, чизиқ, фактура, ҳажм) ёрдамида кўрсатадилар.

Машҳур рассомлар: Н. Гончарова, М. Ларионов, Б. Талкамбаев.

Граффити

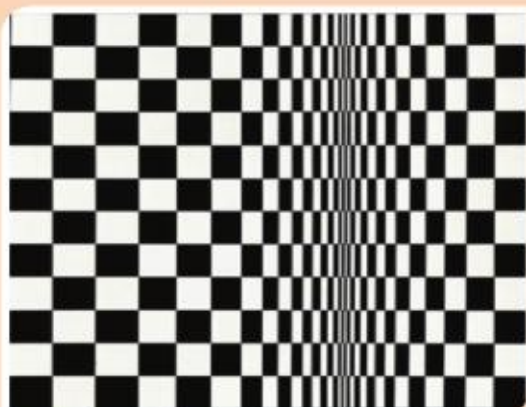

В. Потапов «Ўтов»

Замонавий концептуал кўча монументал санъатининг бир тури.

Граффитининг маъноси – ижод эркинлиги учун кураш: истаган жойда расм чизиш. Машхур рассомлар: Д. Шаббаш, В. Потапов, В. Чтак, А. Тулесова.

Оп-арт

Б. Райли « Квадратдаги ҳаракатлар»

Инсон кўзи идрокининг оптик хусусияти фойдаланилади. Вазифаси – одам кўзини алдаш, уни ғайриоддий шароитга қўйиб, ноодатий масалаларни ечишга мажбурлаган ҳолда, сохта реакцияга мажбур қилиш.

Таниқли рассомлар: Я. Агам, А. Родченко, А. Колдер.

Супертекислик

Т. Мураками «Жаноб Доб»

Замонавий анимация ва комиксларнинг текис, визуал тилига ўхшаш янги визуал 2D, 3D шаклдаги тилни тушунтириш учун япониялик замонавий рассом Т. Мураками томонидан ўйлаб топилган атама.

1. Гуруҳларга бўлининг, турли манбалардан фойдаланиб, замонавий санъат йўналишларидан бирини ўрганинг.
2. Рассомлар ва уларнинг ижоди ҳақида маълумот излаш ва тўплаш бўйича вазифаларни тақсимлаб олинг.
3. Тасвирий санъатнинг турли йўналишдаги вакиллари – рассомларнинг ижоди билан танишиб чиқинг.
4. Ўзингиз ўрганганларингиз ва таассуротларингиз натижасини бутун синф ўқувчилари билан ўртоқлашинг.

Маълум бир ижодий услубдан фойдаланиб, тасвирий санъатнинг бирор йўналишида расм чизинг.

1. Материал танланг, ғоя ва ранглар масаласини аниқланг.
2. Ўз фикрларингиз билан ўртоқлашинг, бажарилган расмнинг маъносини тушунтиринг, бир-бирингизга композицияни яхшилаш учун тавсия беринг.
3. Ўз ишингизнинг тақдимотини ўтказинг.
4. Шу услубнинг хусусиятларини, шу услубда ижод қилган рассомларни атанг.
5. Берилган рассомларнинг ишлари сизнинг композиция яратишингизда қандай таъсир кўрсатади?

Ўз мактабингиз сайтида нашр этиш учун мақола тайёрланг.

Синфдошларингиз учун «Қозоғистон тасвирий санъатидаги замонавий йўналишлар» мавзусида тақдимот тайёрланг.

Асхат Ахмедияровнинг «Бувининг кўзи» инсталляцияси 32 сферадан – икки бир-бирига бетлаштирилган қозонлардан ташкил топган бўлиб, умуман олганда, маржон занжир шаклидаги асар ҳисобланади.

«Бувининг кўзи» – ўзининг невараларига қолдирган бувидан мерос деган маънони англатади. Ўрта Осиёда кекса аёллар ўзларининг қизлари ва невараларига ёдгорлик буюм қолдиришган. Булар узук, рўмол, мунчоқлар бўлиши мумкин. Бундай совға ўз эгаси учун қимматбаҳо тумор бўлиб, у бу тумордан бутун ҳаёти давомида ажрамайди.

Маржонлар замонавий инсон идрокида марварид жилоси билан боғлиқдир. Рассом иккита қозонни бирлаштириб, уни тўлиқ ҳажмда олинган маржон мунчоқга ўхшатган.

Шунингдек, Ўрта Осиёда аёллар ва қизлар қозонда пишириладиган миллий таомлар, уларнинг рецептларини оналари ва бувиларидан мерос қилиб олишган.

А. Ахмедияров «Бувининг кўзи»

1. Сизга замонавий санъатнинг қайси йўналишлари маълум?
2. Қайси рассомнинг ижоди сизга, айниқса, қизиқарлироқ туюлди?
3. Замонавий рассомлар ишларининг репродукцияларини кўриб чиқинг. Бирор йўналишдаги бадиий ижод маҳсули ҳақида маълумот берадиган услубий ўзига хосликни кўрсатиб беринг.

§ 3. ҚОЗОҒИСТОННИНГ ЗАМОНАВИЙ РАССОМЛАРИ

Н. Абишев «Чорин чотқоли»

А. Дузелханов «Қамбар ботир»

Н. Килибаев «7 хазина»

Н. Бажиров «Кутиш»

Т. Батанов «Ўй»

А. Абжанова
«Олтин Бурабай»

1. Қозоғистонлик рассомларнинг ишларини кўриб чиқинг. Қозоқ халқининг турмуши, табиати, маданияти ва тарихи рамзини ифодаловчи объектларни атанг.
2. Санъат асарлари қайси йўналишларда бажарилган?
3. Ишларга қиёсий тавсиф беринг.
4. Сиз қандай ўйлайсиз, Қозоғистоннинг замонавий рассомларини илҳомлантирувчи нарса нима?

Замонавий
Заманауи
Современный
Modern

Қозоғистон Республикасининг мустақиллиги эълон қилинганидан сўнг кўпчилик рассомлар ўз ижодини қайта кўриб чиқиб, янги йўналишда ижод қила бошлашди. Қозоғистонда замонавий тасвирий санъат 3 хил йўналишда ривожлана бошлади: рамзий услуб, концептуал услуб ва реализм.

Замонавий Қозоғистон санъатига хос нарса – стереотиплардан (бир хилликдан) ҳоли бўлиш, ижодий изланиш, янги давр масалаларини турли йўллар билан еча оладиган услубларнинг кўп миқдорда бўлиши.

Жанрлар, услубиятлар, ижодий йўналишлар, шахсий изланиш ва интилишларнинг турли-туманлиги билан ўзига жалб қила ўтириб, атрофдаги бутун борлиқни, тирик инсонларнинг қиёфаларини ранг-баранг акс эттириб, санъат бугунги кунда у ёки бу бадиий масалаларни ечишда ўзининг тасвирлаш тилини топган турли давр усталари томонидан тақдим қилинмоқда.

Қозоғистоннинг тасвирий санъати миллий ва жаҳон маданиятида мустақкам ўринга эга бўлди. Қозоғистонлик замонавий рассомлар оммавий машҳурликка ва ҳурматга сазовор бўлдилар. Уларнинг картиналари кўп мамлакатлар галереяларининг экспозициясига ва жамғармасига киритилди. Улар ўзларининг янги дастурларини ўйлаб топиб, ижод этишни давом эттирмоқдалар.

Агимсали Дузельханов тарихий шахслар тасвирини ҳаққоний тасвирлайди. Унинг «Тўмарис», «Саклар», «Ўғузхон», «Абилай хон», «Абулхаир хон» ва бошқа картиналари миллий санъатнинг ривожланишига улкан ҳисса қўшди. Рассомларнинг ёрқин ижодий йўналиши ажралиб туради. Хон ва бийлар тимсолини яратишда у ўз қаҳрамонининг руҳий дунёсини ифодалашга ҳаракат қилган. Бундай самарали меҳнатнинг, яъни рассом маҳоратининг натижаси – бу ўтган даврлар қаҳрамонларини мадҳ этувчи ёдгорликлар бўлиб қолади.

«Тўмарис»

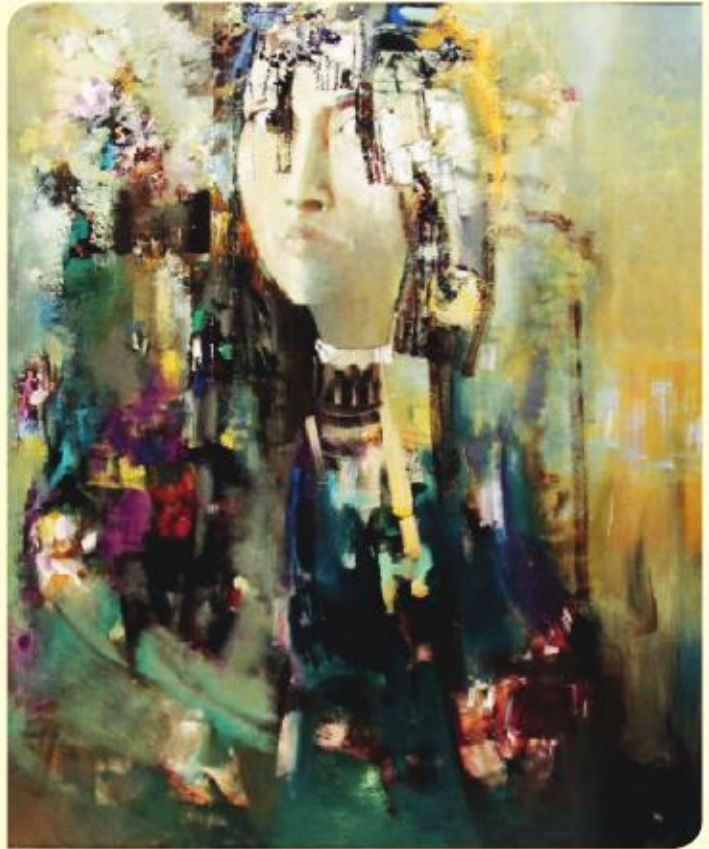

Бакитнур Бурдесбеков – Қозогистонлик замонавий рассом.

У Алмати вилоятида туғилган. В. Мухина номидаги Ленинград бадиий ишлаб чиқариш билим юртида, Н. Гоголь номидаги бадиий билим юртида таҳсил олди.

Рассом Қозогистон Рассомлар иттифоқининг аъзоси, АҚШда ўтган Арт Экспо–2011 халқаро кўрик-танловининг лауреати, республика ва халқаро кўргазмаларининг иштирокчиси, халқаро ва республикамиз миқёсидаги кўргазмалар муаллифидир.

Ўзи яратган «Исирғали қиз» асарида рассом нафақат қозоқ қизининг гўзаллигини куйлади, балки «Дала мадоннасининг» афсонавий тимсолини яратди. Унинг сирли нигоҳи, нафислигини тасвирлашда рассом ранг ва ёрқинлик билан турли жилолар ва соялардан фойдаланган. «Исирғали қиз» – муаллиф ўзи чизган асарини айнан шундай деб номлаган. Қизнинг анъанавий зар

«Исирғали қиз»

тақинчоқлари кишини ўзига жалб этади ва тимсолнинг янада сеҳрли бўлишини таъминлайди. Муаллиф абстракт усулларни қўллаган ҳолда гўзал қизнинг кўзларидаги мафтункорлик ва илтифотни тасвирлашга алоҳида эътибор берган. Ижодкор ушбу асарни иссиқ ва совуқ ранглари бир-бирига мослаштириб ярата олган. Мўйқалам устаси қизнинг ёшлиги ва гўзаллигини нозик туйғулар билан ёритиб бера олган.

Амандос Аканаевнинг бадиий ижоди мураккаб композицияли, фожиали психологизмга бой. «Марсия» картинасида қайғу она тимсоли орқали берилади. «Жарроҳ» картинасида у ҳаётни сақлаб қолаётган хирург феъл-атворини тасвирлаб бера олган. «Бу нотинч олам» номли ва бошқа асарларида рассомнинг халқнинг қайғу ва ҳасратлари, қийинчиликлари, тинч ҳаёт ҳақидаги орзулари ифодаланган.

Амандос Аканаевнинг «Саукеле», «Қўниш жойи» каби олдинги сафда турувчи ижодий ишлари чуқур фалсафий маънога эга.

«Саукеле»

Янги авлод вакиллари ўтган аجدодларимизнинг изланишларини давом эттирмоқдалар:

Г. Мадановнинг «Ўчмас чироқ», К. Хайруллиннинг «Шамол ҳуштаги», А. Бапишевнинг «Тўрт пайгамбар», А. Казгуловнинг «Дала Мадоннаси» ва бошқалар. Бу асарлар олами тушунишнинг ягона йўлини кўрсатади. Замонавий тасвирий санъат халқ иродаси, халқ тарихи ҳақида дунё-қарашни кенгайтириб, ҳозирги замон ажойиботларини фикр элагидан ўтказишга тиришаётир. Манат Қаспақовнинг «Улуғ мусибат йиллари» ва Бақит Мирзахметовнинг «Мусодара» картиналари халқимизнинг бошидан ўтказган оғир даврларини тасвирлайди.

Замонавий рассомларга ижодий изланиш, мустақиллик, фикрлашда жасурлик хос.

Эркин Мергеновнинг ижоди ўзига хос бўлган яратилиш ва борлиқнинг орасидаги қарама-қаршилиқнинг ечимини топишга қаратилган. Бу ҳақда унинг «XX аср», «Акс – садо», «Иккита» ва бошқа асарлари гувоҳлик беради.

Ҳайкалтарош Нурлан Далбаевнинг «Чавандоз» номли ишида инсон ва тулпорнинг яширин куч-қуввати композицияли ечим билан берилган.

Турли манбалардан фойдаланган ҳолда, замонавий қозоғистонлик рассомлар ижоди билан танишинг (ўзингиз танланг).

1. Улар қайси жанр ва йўналишда ишлашади?
2. Қандай материаллардан фойдаланишади?
3. Иш жараёнини изоҳлаб беринг.
4. Ишларнинг қиёсий таҳлилини ўтказинг. Умумий ва фарқли томонларини аниқланг.

Ўзбекистон тасвирий санъатида ёрқин из қолдирган рассомлар талайгина. Чингиз Аҳмаров, Рўзи Чориев, Раҳим Аҳмедов, Ўрол Тансиқбоев, Акмал Икромжонов ва бошқа кўплаб мўйқалам соҳиблари шулар жумласидандир. Уларнинг шогирдлари, издошлари бўлган бир неча рассомлар Мустақиллик йилларида ҳам самарали ижод қилиб келмоқда.

Улар: Акмал Нур, Алишер Мирзаев, Леким Иброҳимов, Ортиқали Қозоқов, Дилором Мамедова ва бошқалар.

1. Рангли картон қоғозда Қозоғистон ёки қозоқ халқининг турмушини акс эттирувчи рамзий нарсаларнинг контурли хомаки шаклини ишланг ва уларни қирқиб олинг.
2. Қирқиб олинган рангли рамзий шакллардан абстракт композициялар (тик ва кўндаланг) ишланг. Бу шакллардан нечта композиция тузиш мумкин?
3. Бажарган ишингизни қозоғистонлик рассомларнинг ижоди билан солиштиринг.

Интернет манбаларидан ва қўшимча адабиётлардан фойдаланган ҳолда ўзингизга ёққан рассом ҳақида слайд-шоу тайёрланг.

«Мустақил Қозоғистоннинг тасвирий санъати» мавзусида иншо ёзинг.

Қозоғистоннинг замонавий рассомлари ҳақида компьютерда тақдимот тайёрланг.

Ө. Қастеев (Алмати шаҳри) номидаги Давлат санъат музейида 20 мингдан ортиқ замонавий ва қадимий қўл ҳунар буюмларининг намуналари, чет эллик ва қозоғистонлик рассомларнинг улкан тасвирий санъат асарларининг йиғиндиси жамланган. Санъат музейида 12 зал мавжуд. Уларнинг олтитасида тасвирий санъат асарлари жойлашган.

Уста рассом – Ө. Қастеевнинг картиналари алоҳида залда жойлаштирилган.

Музей экспозициясини Қозоғистоннинг қадимий санъат асарлари зали очиб беради, унда қоятошга ўйилган ўймакорлик асарлари – петроглифлар, амалий санъат, монументал ва кичик пластика намуналари, палеолит даври, бронза ва темир даври буюмлари намойиш этилган. Залнинг экспозициялари миллий меъморчилик билан ҳам таништиради. Бу ерда ўрта аср меъморчилигининг манзарали

Ө. Қастеев номидаги Давлат санъат музейи

хайкалтарошлик лавҳалари акс этирилган. Қозоқ миллий амалий санъати буюмлари қаторида – заргарлик буюмларининг ноёб, нодир тўпламлари, бадиий ўймакорлик маҳсулотлари ва суяк ҳамда ёғочдан ишланган инкрустациялар намойиш этилган.

Музейда қуйидаги рассомларнинг ишлари қўйилган: А. Исмайлов, А. Черкасский, Қ. Телжанов, А. Ғалимбаева, Х. Науризбаев, Н. Нурмухамедов, Г. Исмаилова, С. Романов, Е. Сидоркин, С. Айтбаев, Е. Мергенов ва яна бошқалар.

Ө. Қастеев номидаги Давлат санъат музейининг кўрғазмалар зали

Оламдаги таниқли қадимий галереялар: Вашингтон миллий галереяси, Лондон миллий галереяси, Берлин миллий галереяси, Дрезден картиналар галереяси, Лувр (Париж), Брер картиналар галереяси (Милан), Третьяков давлат галереяси (Москва), Эрмитаж, Рус музейи (Санкт-Петербург) ва ҳоказо.

Ўзбекистон Республикаси тасвирий санъат галереяси (Тошкент) Ўзбекистон Республикасининг Мустақиллик йилларида очилди.

1. Қозоғистон рассомлари ҳақида қандай янгиликлар билиб олдингиз?
2. Қайси топшириқни бажаришда сизда қийинчилик туғилди? Нега?
3. Қайси рассомнинг ижоди сизга, айниқса, қизиқарли бўлди?
4. Замонавий тасвирий санъатнинг ўзига хослиги нимадан иборат?
5. Замонавий рассомларнинг ижодида қандай сюжетлар устунлик қилади?
6. Уларнинг ижодида миллий мақом қандай акс этган?
7. Сизнинг фикрингизча, рассомларни ўз асарларини яратишда нима илҳомлантирган?

§ 4. САНЪАТНИНГ ЗАМОНАВИЙ УСЛУБИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИНИ ТАДҚИҚОТ ҚИЛИШ АСОСИДАГИ АМАЛИЙ ИШЛАР (2D ЁКИ 3D ФОРМАТДА)

Турли ахборот воситаларидан фойдаланиб, ўз ижодий инсталляция услубларини қўлланадиган замонавий расомларнинг ижоди билан танишинг. Инсталляция ёрдамида оддий буюмлар ҳозирги вақтда жамият масалаларини кўрсатиш билан бирга, қай ҳолатда янги рамзий хизматларга эга бўлишини муҳокама қилинг.

1. Ўз ишингизда очиб бермоқчи бўлган муаммоларни аниқланг. Машҳур ижодкорларнинг асарларига суянган ҳолда танланган муаммо юзасидан эскиз чизинг.

2. Гуруҳларда шахсий ғояларни муҳокама қилинг, муваффақиятли чиққан инсталляцияларнинг хомаки нусхаларини умумлаштиринг, сўнгра асослаш ва амалга ошириш учун танлаб олинг.

3. Асарни яратиш бўйича хизмат турларини тақсимланг, иш борасидаги таваккалларга йўл бериб, материаллар билан ишлаш услубларини танланг.

4. Ишни материал ва турли жараёнларни уйғунлаштириб, тажрибадан ўтказиб, ўзингизда ҳосил бўлган кўникма ва шахсий тажрибангизга асосланиб бажаринг.

5. Бажарилган ишларни кўргазмага қўйинг, танлаб олинган масаланинг долзарблиги ва ўз ижодий ғояларингизнинг визуал ифодасини таҳлил этинг, муҳокама қилинг.

6. Тайёрланган маҳсулотни янада яхшилаш учун ўз тавсияларингизни айтинг. Тайёр бўлган иш юзасидан қисқа аннотация ёзинг ёки бошқа гуруҳ ишлари юзасидан шарҳловчи ролида гапиринг.

7. Материал ва асбоблардан фойдаланганда шахсий гигиена талаблари ва техника хавфсизлиги қоидаларига риоя қилинг.

Замонавий санъатнинг янги оқимидаги вакилларининг ижоди ҳақида видеоларга ёки кўргазма тайёрлаб, якуний тақдимот ўтказинг.

Кўргазма ташкиллаштириш ва иш тақдими

1. Бу бўлимни ўрганиш давомида бажарилган ўзингизнинг яхши ишларингизни танлаб олинг.

2. Бажарилган ишларнинг таништирув тадбирларини ўйланг (ўрнатиш, бириктириш, мустаҳкамлаш, паспарту яшаш).

3. Кўргазма учун ўз ижодий ишларингизни расмийлаштиринг.

4. Ўз ишингизни намойиш этиш турини танланг.

5. Кўргазмани намойиш этиш учун жой ва жиҳоз танланг.

6. Бу ишни бажаришга ундаган сабабни айтинг.

7. Ишни бажаришда қўлланилган материаллар, жиҳоз ва воситаларни атанг.

8. Танланган буюмнинг ижобий ва салбий томонларини кўрсатиб беринг.

9. Бажарилган ишга ҳолисона ҳаққоний баҳо беринг.

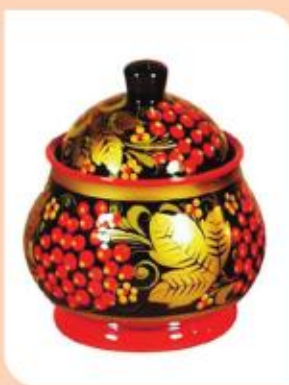
10. Ишингизга қисқача шарҳ ёзинг.

11. Кенг омма олдида ўз ишингиз тақдимотини ўтказинг.

МАНЗАРАЛИ-АМАЛИЙ САНЪАТ

§ 5. БАДИЙ НАҚШ (БАТИК, ГЖЕЛЬ, ХОХЛОМА). НАҚШ ТУРЛАРИ.
НАҚШ СОЛИШ УСУЛЛАРИ ВА ТЕХНИКАСИ. МАТЕРИАЛЛАР ВА ИШ ҚУРОЛЛАРИ

1. Манзарали-амалий санъат буюмларини кўриб чиқинг.
2. Бу ишларнинг ўзига хослиги нимада?

Нақшлаш
Өрнек салу
Роспись
Painting

Бадий нақш – маълум бир юзаларга мўйқалам ва бўёқлар билан манзара чизиш санъати. Бу манзарали-амалий санъатнинг жуда кўп турлари мавжуд.

Бадий нақшнинг асосий турлари

Қозоғистондаги қадимий сопол идишлардаги нақшлар

Азалдан кўчманчилар ҳаётида ёғочдан ясалган идишлар фойдаланилди. Рассомлар қозоқ халқининг нақш мақомларини чизишда турли маданиятнинг ҳар хил даражада кириб келишидан фойдаланган.

Орнаментлардаги ранглар уйғунлиги муҳим аҳамиятга эга – улар маълум тартибда алмашиб туриши керак. Фон ранги ва расм композицияга боғлиқ ҳолда танланади. Қозоқ халқи учун ранг танлашнинг рамзий ифодаси бор: ҳаво ранг – осмонни; қизил ранг – қуёшни, оловни; сариқ ранг – доноликни, ҳижрон ва қайғуни; қора – ерни; яшил ранг – ёшлик ва баҳорни ифодалайди.

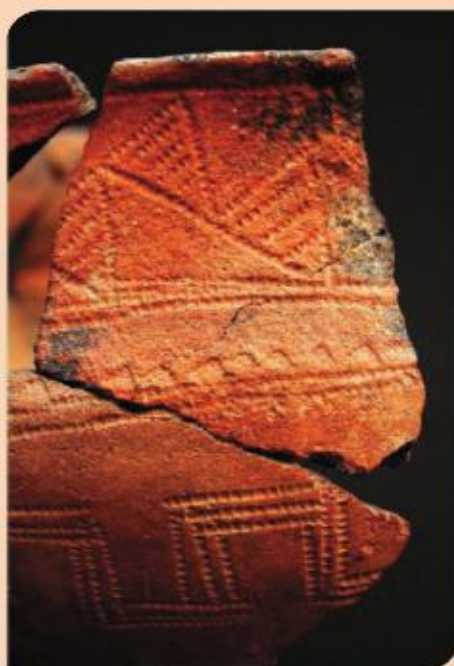
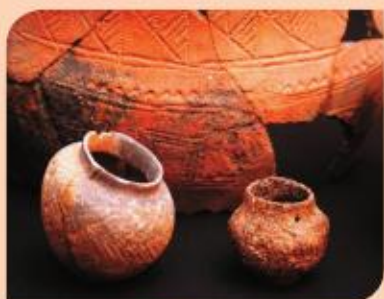
Қозоғистонда нақшлар билан безатилган дастлабки кулолчилик буюмлари эрамыздан аввалги V минг йилликда, неолит даврида, Жанубий Қозоғистоннинг қадимий шаҳарларида пайдо бўлган. Шу давр кулолчилик буюмларининг кўпчилиги қора рангда бўялган, шу сабабли нақш чизиқларининг контури аниқ кўриниб туради. Ўзига хос хусусиятлардан яна бири мурракаб нақшларнинг узлуксиз чизилиши. Лойдан ясалган буюмларга ишлов берилиб, яшил рангга бўялган ҳамда безатиш учун глазурдан (шира) фойдаланилган. Ўша вақтда нақш турлари ўзгариб, нуқталар билан тўлдирилган учбурчаклар, ҳажмли нақшлар йўқолиб борган. Буларнинг ўрнига эгри-бугри ва кўндаланг чизиқлар кўпроқ ишлатила бошланган. Шу билан бир қаторда, кўл ганчкорлиги, тамғалаш, муҳрлар босиш усуллари орқали безатилган нақшлар қўлланилган. Бу тамғалар – «айланадаги панжара» ёки «кегайли ғилдирак» шаклида бўлган.

XIV–XV асрлардаги кулолчилик буюмлари ранг-баранг нақшли, текис-силлиқ юзали идишлар кўринишида намоён бўлди.

Нақш чизиқлари – аниқ, ранглари ёрқин эди. Асосий расми чиқариш учун геометрик нақш ёки қарама-қарши рангли чизиқлардан фойдаланилган. Буюмнинг сирти оламнинг томонларига асосланиб бўлинган ва унда қуёш нури ёки геометрик нақшлар тасвирланган. Қадимий кулолчилик усталари буюмнинг бутун сиртини нақшлар билан қоплашга ҳаракат қилишган. Асосий расмлардан бўш қолган жойларни эса нуқталар, бурмалар, узук чизиқлар билан тўлдиришган.

Қадимий Қозоғистоннинг сопол буюмлари намуналари

Ҳар бир даврнинг рассоми санъатга ўзининг қандайдир – шахсий ва такрорланмас ҳиссасини қўшади. Мустақилликка эришгандан бери Қозоғистондаги манзарали-амалий санъат улкан ижодий баркамолликни намойиш этиб, авлодларнинг узлуксиз давомийлигини кўрсатган ҳолда ўз тараққиётининг янги поғонасига чиқди. Ёш муаллифларнинг асарлари юртимизнинг музейлари, хусусий галереяларда ҳамда чет элларда муносиб ўрин эгаллаб келмоқда.

Батик – матога расм чизиш санъати. Батик бир неча турли бўлади: совуқ; иссиқ; «кракле» усулида; «бадий гул босиш»; эркин нақш; тугунли батик. Эркин нақш усулидан бошқа барча асосий усулларда заҳиралаш (резерв) услуги ётади. Заҳиралашда мато ўнгидаги айрим, бўяшга лойиқ бўлмаган қисмлари, махсус таркиб (эритма) билан қопланиб, матода бўёқнинг оқиб кетишига йўл қўймайди. У матога сингиб кетиб, матонинг айрим қисмларини бўёқдан ҳимоя қилади. Ишлаш учун фақат аниқ бўёқлари тўғри келади, чунки бошқа бўёқлар мато юзасида (ўнгида) йиғилиб қолади.

Батик

Совуқ батик. Бу усулда бўёқлар билан бадий расм чизиш режалаштирилган жойларда ёпиқ контурли заҳира ҳосил қилиш тушунилади.

Иссиқ батик. Заҳира ҳосил қилиш учун эритилган эритма расм контурига сурилади ёки эритма билан матонинг зарур ҳудудлари қопланади.

Матога эркин гул босиш. Бошланғич расм бўёқ ёрдамида бўялиб, заҳиралаш эса фақат яқунловчи қисмда ишлатилади.

«Кракле» намоеъни. Иш бир неча қопламдан ташкил топади. Иш тугаллангач, заҳира қотгандан сўнг, уни рамкадан кўчириб, эҳтиёткорлик билан ғижимлаб, янги рамкага тортилади. Матонинг ўнгига қорамтир бўёқ сурилади. Қуриши учун вақт ажратилиб, сўнгра заҳираловчи таркиб иссиқ дазмол ёрдамида олиб ташланади.

Матога **«бадий гул босиш»** усулида, тайёрланган ёғоч шаклга қуюқ бўёқ сурилиб, мато ўнгига расм босилади.

Тугунли батик бошқа усуллардан фарқ қилади. Газлама турли усулда тахланиб, у бир неча жойидан боғланади ёки ип билан тикилади, сўнг бўёқ билан бўялади.

Хохлома – ёғочни манзарали безаш. Анъанавий хохлома нақшлари – ўсимликсимон: қулупнай ва четан меваси, гуллаган новдалар ва бошқа. Балиқ ва қушлар камроқ учрайди.

Хохлома нақшларининг асосий хусусиятлари: рассом ҳеч қачон олдиндан чизадиган нақшларининг чегарасини белгилаб олмайди. Ҳатто, жудаям ингичка узиқ чизиқлар билан бажариладиган кичик деталлар ҳам, юмшоқ мўй-қалам билан, бирданига, қаламда олдиндан чизиб олмасдан, бўялади.

Ёғоч идиш.
Хохлома нақшлари

Хохлома нақши бир неча элементлардан ташкил топади:

- «сўначалар» – бармоқларнинг енгил ҳаракатланиши билан юқоридан пастга бажарилади;
- «бир тол новда» – бўёқни бирдай йўғонлатиб чизиш усули;
- «томчилар» – мўйқаламни қоғозга босиш усули билан чизилади;
- «мўйловча» – спиралсимон бир хил қалинликдаги узлуксиз чизиқлар;
- «жингалак» – элементнинг ўртасида мўйқаламни енгил босиш билан бажарилади;
- «бута» – «сўнача», «бир тол новда», «томчи», «мўйловча» ва «жингалак» элементларининг оддий симметрик йиғиндисидан ташкил топган;
- «резавор» – брусника, қорағат, четан мевалари босма-пилик (ёки маҳкам ўралган қоғоз бўлакчаси) билан чизилади (туширилади). Крижовник, қулупнай мевалари эса мўйқаламда чизилади, қуриган бўёқдан мевалар сариқ ранг билан «жонлантирилади».

Хохлома москвалик икона чизувчи рассом томонидан яратилганлиги ҳақида афсона бор.

У подшоҳ ҳузурида хизмат қилган экан. Подшоҳнинг қимматбаҳо совғаларига қизиқмасдан уста, эркинликни афзал кўриб, яширинча тунда ўрмонга қочиб кетган. Шу ерларни макон этган уста энди ўз ишларида рус халқи ва Она заминига оид гўзалликлар акс эттирилган халқ санъат асарларини яратибди. Шунинг натижасида дунёда янги, чиройли гуллар ва ингичка шохчалар билан безалган хохлома идишлари пайдо бўлибди.

Майса нақши

«Новда» нақшлари

Гжель – чинни (фарфор), сопол буюмлар ва идишларни безаш.

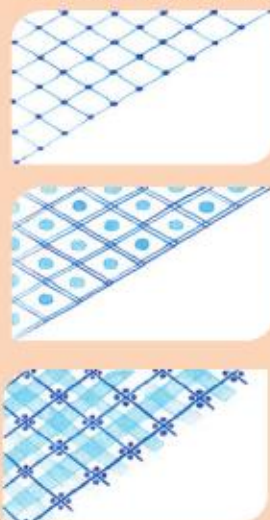
Гжель – Гжелка дарёси бўйидаги қадимги қишлоқнинг номи. Бу қишлоқ ўз номини «ёқиш», «ёндириш», «ёниш» сўзларидан олган. XVII асрнинг ўрталаридан бошлаб гжелда турли хил навдаги лой олина бошлади.

Қадимда ишлаб чиқариш ривожланаётганда гжель турли рангда бўлган. Идишлар, инсон ва ҳайвон кўринишлари ёрқин: яшил, сариқ, қизил рангларда бўялган.

Чинни идиш.
Гжель

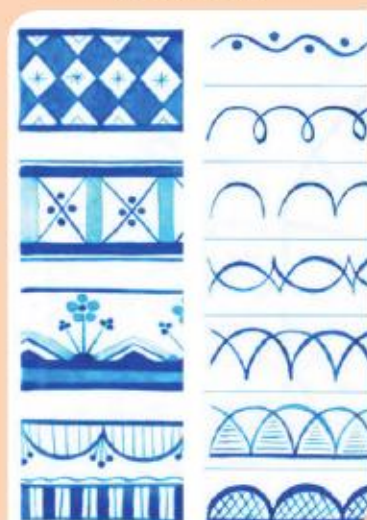
Чизиқ ва нуқталар

Гул

Ҳошиялар

Иш жараёнида бармоқларни тўғри жойлаштириш

1-нусха

2-нусха

3-нусха

1. «Бадиий нақш турлари» мавзусида фотоальбом тайёрланг.
2. «Агар манзарали-амалий санъат йўқолиб кетса» мавзусида муҳокама матн ёзинг.

Қозоғистоннинг манзарали-амалий санъати билан шуғулланадиган халқ усталари ҳақида маълумот тўпланг. Тақдимот тайёрланг.

1. Турли манбаларга суяниб, замонавий амалий-санъат усталари ва рассомлари ижодларини кўриб чиқинг.
2. Манзарали (безак) расм билан оддий расмнинг фарқи нимада? Жадвални тўлдиринг.

	Батик	Гжель	Хохлома
Материал			
Ранг			
Сюжет			
Хусусияти			

1. Замонавий амалий-санъат рассомини халқ хунармандларидан қандай фарқлаш мумкин?
2. Сиз «Асар ўзи тайёрланган модда тилида гапиради» деган иборани қандай тушунасиш? Буни мисоллар билан асослаб беринг.
3. Манзарали-амалий санъат асарларида рассом ўз ҳис-туйғуларини ифодалаш учун қандай бадиий ифода усулларидан фойдаланади?
4. Нақшнинг хусусиятлари билан боғлиқ бўлган урф-одатлар, анъаналар ҳақида нима дейсиз?
5. Қадимий нақшлар намунасини топинг ва уларни чизинг.

§ 6. БУЮМ ЭСКИЗИНИНГ ИШЛАНМАСИ. МАТЕРИАЛ ВА АСБОБЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ

Суратларга қаранг ва уларнинг қандай бадий нақш турига мўлжалланганлигини аниқланг.

Хомаки расм
Эскиз
Sketch

Ҳар бир рассом ишини бошлашдан олдин одатда, бўлажак асарининг хомаки чизгиларини (эскиз) қалам билан чизиб олади. Эскиз рассомнинг ўйини тушунишга ёрдам беради. У қўлдан тайёрланиб, масштаби кўз билан аниқланади, чизиладиган расмнинг фақат пропорцияси сақланади.

1. Мустақил равишда бадиий нақшларнинг бирор турини танланг ва буюмнинг эскизини ишланг.

2. Ҳаракатларингиз босқичларини аниқлаб олинг, технологик харита тузинг.

Нақшларнинг бирор элементини бажаришга машқланг ва қоғозга уларнинг намуналарини чизинг.

Ижодий ишлаш учун эскиз намуналари

1. Топшириқни бажариш жараёнида қандай қийинчиликларга дуч келдингиз?
2. Иш янада яхшиланиши учун нимани ўзгартириш кераклигини ўйлаб кўринг?
3. Дарсда олган билимларингиз ҳаётингизда керак бўладими?

§ 7. БАДИЙ НАҚШЛАРНИ БАЖАРИШ. МАНЗАРЛАШ. БЕЗАШ

Тайёр буюмда бадий нақш ва манзарали безак бажаринг (танлов асосида).

Амалий ишдан олдин нақшлашда хавфсизлик техникаси қоидаларини такрорлаб олиш зарур.

ХТ

Совуқ батик

1. Оддий қалам ёрдамида А4 форматли қоғоз варағида расмнинг эскизини тайёрланг, уни матога кўчиринг.

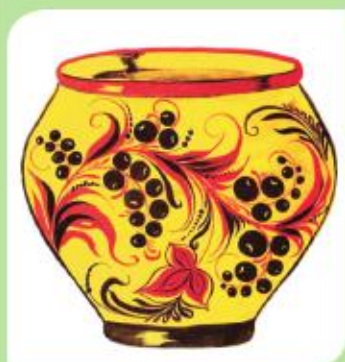
2. Қора маркер билан контурларини белгиланг. Расм аниқ, тушунарли ва майда деталларсиз бўлиши керак.

3. Буюмга чизиладиган нақшнинг жойлашиш ўрнини аниқланг, бу жой тугма михлар (кнопка) билан ёғоч рамкага тортилади (яхшиси мих туридаги тугма михлардан фойдаланган маъқул, улар матога захм келтирмайди) эскизни матонинг тагига қўйинг, унча ўткир бўлмаган қалам билан расмни матога кўчиринг. Олинган контурларни сувли дисперсия асосдаги заҳира (эритма) билан қопланг, қуришини кутинг.

4. Расмларни бўянг (аввало очиқ, сўнг тўқ ранглар).

5. Батикни яхшироқ қуриши учун бироз вақт қолдиринг.

6. Буюмни безанг ва расмийлаштиринг.

Хохлома нақши

1. Буюмнинг қизиқарли шаклини ўйлаб топинг ва уни резаворли ёки гулли нақшлар билан тўлдириңг.

2. Қоғознинг устини фон ранги – қора ёки сариқ ранглар билан қопланг (грунтланг).

3. Фон қуригандан сўнг асосий ингичка чизиқ билан новда чизинг. Сўнг навбат билан унинг икки томонига мевалар ва гулларни жойлаштиринг.

4. Новдага жингалак майса, ингичка сўнача чизинг. Иш жараёнида расмдаги ранглар жилосини кузатиб бориңг.

Гжель нақши

1. Қизиқарли шакл танланг (банкача, шишача), унга пластилинни текис қилиб ёпиштиринг, қизиқарли ёпишма деталлар билан тўлдириб, сув эмульсияли бўёқ билан бўянг.

2. Бурунчаси ва қўлчаларини кўк ранг билан қопланг, идишнинг бўйни ёки асосини алоҳида белгиланг.

3. Майин думалоқ мўйқаламлардан фойдаланиб, асосий нақшни чизишга ўтинг.

4. Гулни ўртасидан бошлаб чизинг. Мўйқаламнинг бир томонига фақат бир марта бўёқ теккизиб, у билан бутун гулни бўянг, гулни барглари, жингалак ва нуқталар билан тўлдириш мумкин.

Чинни буюмларга нақш солиш

- Шиша идиш тайёрлаб, уни ёгсизлантиринг.

1-нусха (акрил бўёқлар билан).

- Буюмни пейзаж, нақшлар билан безанг, қуришини кутинг.
- Буюмни ҳимоя қилувчи лак билан қопланг. Қуритинг.
- Буюмни безанг ва расмийлаштиринг.

2-нусха (витраж бўёқлар билан).

- Бирорта қоғозга эскиз чизинг.
- Эскизни файлга жойлаштиринг ва расмни контур билан чизинг.
- Расмни бўянг, қуритинг.
- Расмни файл юзасидан ажратиб олинг, уни ёгсизлантирилган шиша устига қўйинг.
- Ҳимояловчи лак билан қоплаб, қуритинг.
- Буюмни безанг ва расмийлаштиринг.

Акрил бўёқлар осон бўялади, тез қуриydi, қуригандан сўнг, сувда эриб кетмайди. Ишни тутатгандан сўнг, бўёқни ишлатиб бўлган заҳоти мўйқаламни ювиб ташлаш керак.

Кўргазма ташкиллаштириш ва ишнинг тақдимоти

1. Кўргазма учун ижодий ишни безанг.
2. Ўз ишингизга аннотация ёзинг.
3. Савдо-кўргазма учун ном танланг ва безанг.
4. Эълон беринг ва таклифнома тайёрланг.
5. Ишларни шундай жойлаштирингки, улар бир-бирини бекитиб қўймасин.

Ёдда тутинг: Барча ишларда номи, иш муаллифи, унинг ёши, синфи ва ишнинг нархи ёзилиши керак. Ёзувлар бир хил шрифтда, бир хил рангда ва бир хил форматдаги қоғоз варақларда ёзилади.

Безалган буюмга қўйиладиган техник талаблар:

1. Барча нақшлаш ишлари техник талабларга жавоб бериши керак.
2. Эстетик жиҳатдан мукамал бўлиши керак.
3. Ранглар жилоси ушбу буюм осиладиган (жойлаштириладиган) жойга мос бўлиши лозим.

1. Сиз қандай халқ хунармандчилиги билан танишдингиз? Уларнинг ўзига хослиги нимада?
2. Халқ усталари сюжет, тимсол, орнаментларни қаердан олишади?
3. Қайси манзарали халқ санъати маҳсулотида гулли композиция қўлланилади?

ДИЗАЙН ВА ТЕХНОЛОГИЯ

§ 8. ТИКУВЧИЛИК БУЮМЛАРИНИ ҚАЙТА ШАКЛЛАНТИРИШ (ТРАНСФОРМАЦИЯ) ВА БЕЗАШ (КИЙИМ, АКСЕССУАРЛАР, БИЖУТЕРИЯ)

1. Суратларни кўриб чиқинг. Уларда нима тасвирланган?
2. Улар қандай белгиларига кўра бириктирилган?
3. Уларни гуруҳларга ажратинг.

Қайта шакллантириш
Өзгерту, трансформация
Трансформация
Transformation

Трансформер-буюмлар – бу ташқи кўриниш ёки вазифасини алмаштириш мумкин бўладиган нарсалар.

Трансформер-буюмлар – қулай, омилкор, кўп мақсадли, ҳар сафар янгича кўринишга имкон беради.

Трансформациянинг ёрдамида киши бир кун мобайнида ўз ташқи кўринишини (либосини) яхши томонга ўзгартириши мумкин, кийим алмаштириш учун уйига келмасданок, кийимини ўзгартириб ҳар қандай вазиятларга мос кўрина олади.

Трансформация усуллар:

- кийимнинг қисмлари ёки деталларини «узайтириш – қисиш»;
- кийимнинг қисмлари ёки деталларини «ажратиш – қўшиш»;
- кийим деталларининг ўлчамлари, ҳажм ва шаклини «тартибга солиш – бекитиш»;
- кийимнинг қисмлари ёки деталларини «ўраш – ёйиш»;
- кийимларнинг тўлиқ ҳажмини «йўқотиш – пайдо қилиш»;
- кийимнинг қисмлари ёки деталларини бошқа қисмлар ва деталлар билан «алмаштириш»;
- деталларини «бириктириш – кириктириш»;
- кийимнинг қисмлари ёки деталларининг «жойини ўзгартириш».

Дизайнер ишларини кўриб чиқиб, буюмларни қайта шакллантиришнинг қайси усуллар билан бажарилганини аниқланг.

Эски буюмларни қайта яратиш – трансформациянинг турларидан бири ҳисобланади.

Суратларни кўриб чиқинг. Буюмларни қайта ишлаш ва безатиш усулларини атанг.

Ҳар бир уйда узоқ вақтдан бери қўлланилмайдиган нарсалар топилади. Бу яроқсиз туюлган материаллардан ўз қўлингиз билан ҳар турли ва қизиқарли нарсалар тайёрлашингиз мумкин. Эски джинсилардан оригинал бриджи (шим), капри, шорти (калта шим), фартук, юбкалар тикиш мумкин.

Шунингдек, ванна, ҳожатхона, йўлак учун бўйра, ёстиқ жилдларини тайёрлаш мумкин. Агар эски нарсалардан квадратлар кесиб, бирга тикилса, улардан диван ёстиқчалари ва одеялолар ҳосил бўлади.

Джинсиларнинг чўнтақларини оригинал ва қизиқарли уй органайзерлари ва замонавий ҳамён ясаш учун ишлатиш мумкин.

Шимдан эса кўп илмоқли замонавий сумкалар тикиш мумкин. Бу сумкаларни ёрқин аппликациялар, нақш ва мунчоқлар билан безаш мумкин. Бундай сумкалар

сизнинг кундалик кўринишингизга ажойиб қўшимча (чирой) бўлади.

Джинси қолдиқларидан турли аксессуарлар – браслетлар (билакузуклар), соч турмаклаш учун тўғнағичлар (қисқич) тайёрласа бўлади.

Шундай қилиб, эски буюмлар бошқа турдаги нарсаларга айланиб, бизга яна кўп йил хизмат қилиши мумкин.

Ўз қўллари билан кийимларни безатиш – бу жуда қизиқарли ҳунар. Оддий бир хил рангдаги буюмни сотиб олсангиз бас, турли (уйда доимо мавжуд бўлган) материаллар ёрдамида ундан ўзингиз шахсий эксклюзив (махсус) буюм яратишингиз мумкин.

Кийимларни безаш, энг аввало, бутунлай кийимга ёки унинг алоҳида элементларига такрорланмас чирой, нафислик, ўзига хослик, назокатлилики каби хосиятларни сингдиришга йўналиши керак.

Тикиш буюмларини безаш учун қўлланиладиган безак элементлар:

- логотип;
- ёпиштира ёки тикма аппликациялар;
- ранг-баранг мунчоқ, бисерлар ва кристалл бисерлар;
- турли тугмачалар;
- сунъий ялтироқ тошлар (стразалар);
- турли шаклдаги пайеткалар;
- фломастер, бўёқ ва бошқа нарсалар билан бўялган элементлар;
- турли хил тасма ва тўрлар;
- қўлда тикилган кашталар ёки безаклар.

Суратларни кўриб чиқинг. Безак элементларини атанг.

1. Олдин тайёрланган эскиздан (§ 6) фойдаланиб, турли материаллардан андаза тайёрланг (картон, газлама, пленка ва ҳоказо).

2. Уни турли сиртқи материаллар ва фурнитура (ёрдамчи ашёлар) билан безанг.

3. Ўз андазангизни синфдошларингиз билан ўртоқлашинг.

1. Кийимни ўзгартиринг (танлов асосида).

2. Эски нарсани янгига ўзгартириш жараёнини чизинг.

3. Гоялардан тақдимот тайёрланг, уни гуруҳда муҳокама қилинг.

1. Қандай қилиб кийимга «иккинчи ҳаёт» бериш мумкин? Бу муҳимми?

2. Бу трансформерлар нимаси билан қулай?

3. Тикувчилик буюмини қайта шакллантириш жараёнида сизда қандай гоялар пайдо бўлди?

§ 9. ҒОЯЛАР ИШЛАБ ЧИҚИШ. ЭСКИЗ

1. Трансформер-кийим моделини танланг.
2. Иш дафтарингизда шу маҳсулотни трансформациялаш учун эскиз (хомаки расм) чизинг.
3. Шу маҳсулотнинг мўлжалланган график ҳужжатларини тайёрланг (чизма, лекало, андаза).
4. Танланган буюм номини, қисмлар ва бўлақлар сонини аниқланг.
5. Бу буюмларни трансформация қилишда технологик кетма-кетлигини ишлаб чиқинг.

Кийим тайёрлаш ҳамма қисмлар, чизиқлар ва элементлар кўрсатилган эскиздан бошланади. Эскиз бизга сўнги босқичда кийим қандай кўринишда бўлишини тасаввур қилишимизга ёрдам беради.

Ғоя
Идея
Идея
Idea

Трансформер-кийим эскизи (хомаки нусха)

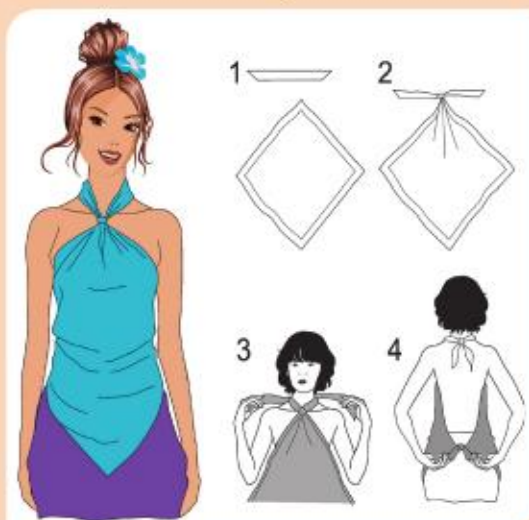
Эскиз чизишда кийимнинг функционал ва эстетик талабларини эътиборга олиш лозим.

Буюм:

- чиройли, нафис ва мода йўналишига мос;
- тузилиши мураккаб бўлмаган;
- одамнинг ташқи кўринишига мос ва қадди-қоматига лойиқ;
- аниқ ва сифатли бажарилиши;
- экологик тоза материаллардан тайёрланган ва иқтисодий жиҳатдан талабга жавоб бериши керак.

Трансформер-кийим тайёрлаш технологияси. Рўмолдан топ тайёрлаш

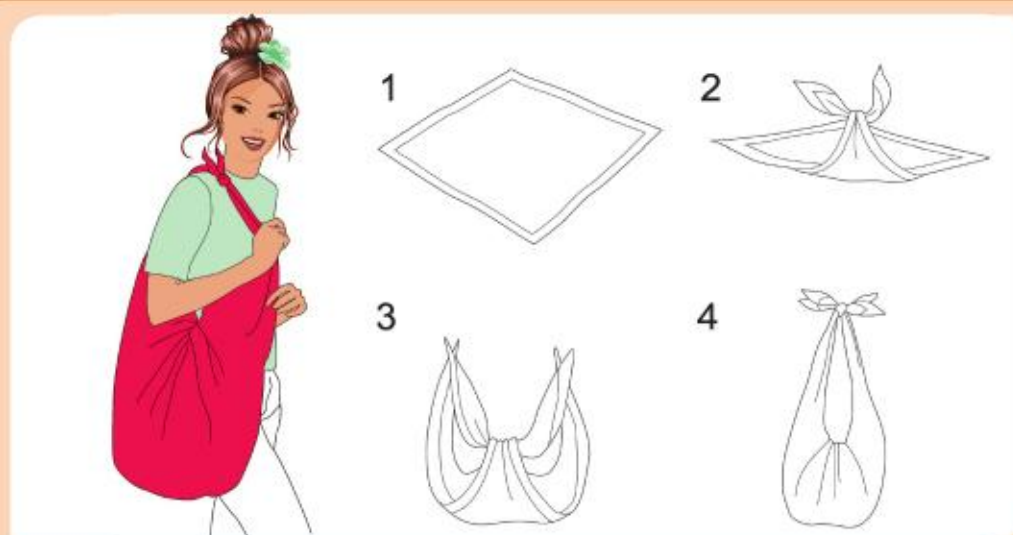
1-нусха

2-нусха

Рўмолдан сумка тайёрлаш

Кариза юбка-сарафани

Кариза – бир-бирига тикилган икки яримюма-лоқ юбка, ҳар бир юбканинг ўз радиуси бор.

Бу трансформер-юбка Кариза но-мини ўз ихтирочисиниг исмидан ол-ган. У Тинч океани оролларида бўлганида, маҳаллий модадан, унинг ёрқин ранглари ва ипак матоларидан илҳомланиб, ўзи-нинг кўйлак-юбка-парео-пончо ва бошқа бўлиб турланадиган Каризасини чиқара бошлади.

Ҳинд ипак матосидан тикилган ушбу кўйлак трансформацияланишидан таш-қари, жуда қизиқ шарқий босмалари би-лан ҳам эътиборни жалб қилиши мумкин.

Кариза юбка-сарафани. Андаза макетини тузиш

Юбканинг юқори қисми бел ўлчамига қараб ҳисобланади ва шу ўлчамнинг ярми қўшилади. Масалан, агар бел айланаси 70 см бўлса, юбканинг юқори қисми $70 + 35 = 105$ сантиметр-га тенг бўлади. Давомида оддий кариза юбка сингари бичилади. Белбоғи – тахминан 3 м, маҳсулотнинг узунлиги ўз хоҳишга кўра олинади. Газлама учун икки узунлик + бел ҳажми (Бх) керак бўлади.

1. Бел ҳажми ва буюм узунлигини ўлчанг (Бх ва Бу).

2. А4 форматли қоғоз варагини олинг.

3. Уларни иккига букланг.

4. Иккига букланган қоғозни диагонали бўйлаб букинг.

5. Яна бир марта диагонал бўйича букинг.

6. Бел айланасини ҳисобланг. $B\chi + 1/2 B\chi$.

7. Бу-ни $B\chi$ нуқтасидан бошлаб ўлчанг.

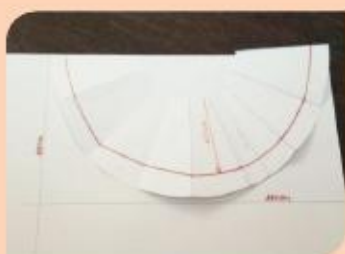
8. Қирқинг.

9. Шунга мос юбканинг юқори қисмининг андазасини $B\upsilon$ 20–25 сантиметрга кичрайтириб олинг (танловга кўра).

11. Мато танланг: матонинг ўнги ва тескари (астар) томони ранги ва тўқлигига кўра бир-биридан фарқ қилмаслиги керак.

10. Газламанинг қанча кетишини ҳисоблаб чиқинг.

1. Трансформер-буюм моделини танланг. Танлаган маҳсулотнинг хомаки чизгисини чизинг.
2. График ҳужжатларни ишлаб чиқинг (чизма, андаза ва бошқалар).
3. Буюмни трансформациялашнинг технологик кетма-кетлигини (изчиллигини) тузинг.
4. Хомаки чизгини синфга тақдимот қилинг.

1. Ўз трансформер-буюмингизни яратишда қайси ғоялардан фойдаланишни хоҳладингиз?
2. Илгари қандай трансформер-буюмларни учратгансиз?

§ 10. МАТЕРИАЛЛАР ВА УСКУНАЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ

Хомаки чизги тайёр бўлгандан кейин матони тўғри танлаб олиш лозим. Бунда кўпчилик табиий газламаларни танлашни афзал кўради. Уларнинг асосий камчилиги – кучли ғижимланишдир. Ғижимланишдан қутулиш ва матонинг хусусиятларини яхшилаш учун табиий толаларга синтетик моддалар қўшилади.

Кийимларни тикиш учун замонавий ва ишончли ускуналар керак: тиков машиналари, кашта тикиш ускуналари, мато қирқимларини тиков оверлоги, дазмоллаш ускуналари ва ҳоказо.

Замонавий тиков машиналари асосий тугунлар ва мосламалар билан жиҳозланган бўлиб, тиковчининг ишини енгиллаштиради.

Ҳамма тиков машиналари ҳаммабоп ва махсус турларга бўлинади. Улар уч турли ҳаракатга келтирилиши мункин: қўл ёрдамида, оёқ ёрдамида, электрли.

SIRUBA HSP-6854
маиший тиков машинаси

JACK JK-5559W мокли
махсус саноат
тиков машинаси

BROTHER NV-900
кашта тикиш машинаси

Тиков машиналарининг турлари

Маиший тиков машиналари – кундалик ҳаёт эҳтиёжлари учун ишлатилади, аммо улар катта ҳажмли ва кундалик узоқ иш вақти учун мўлжалланмаган.

Электромеханик

Компьютерлаштирилган

Тиков-каштачилик

Оверлоги

Машина чоки
Машина тігісі
Машинная строчка
Sewing machine line

Саноат тиков машиналари – катта тиков корхоналари ва фабрикаларида касбий даражада фойдаланиш учун қўлланилади.

Кийим тайёрлаш учун

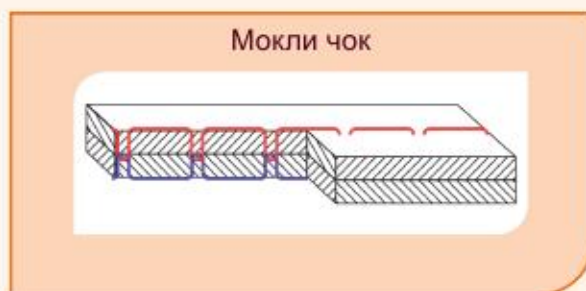
Каштачилик учун

Махсус

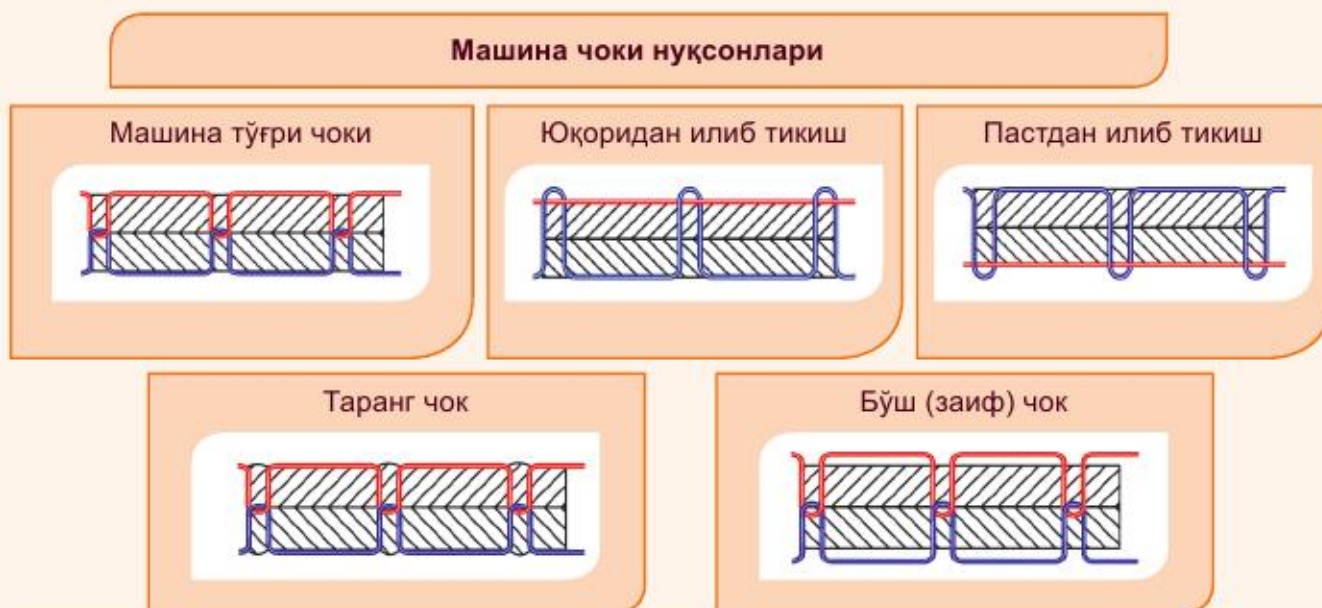
Мўйна учун

Оёқ кийим учун

Гилам оверлоги
ва ҳоказо

Юқори ва пастки ип таранглигини нотўғри созлаш машина нуқсонларига олиб келади.

Нуқсонли машина чокларининг намуналарини кўриб чиқинг. Нуқсонлар тури ва уларни бартараф этиш йўлларини аниқланг. Уларни берилган жадвалга жойлаштинг.

Тикув машинасининг ишламай қолиши

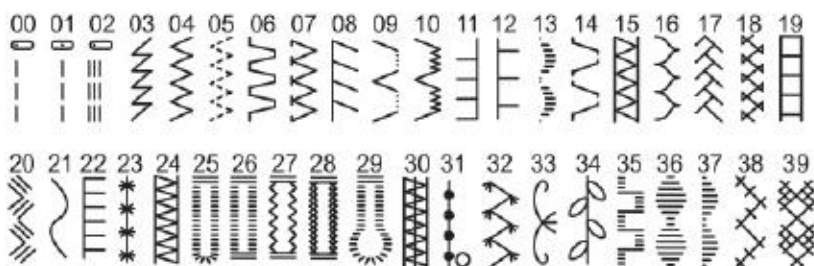
№	Чокнинг график тасвири	Нуқсонлар	Нуқсонларни бартараф этиш йўллари
1			
2			
3			
4			

Мато қийқимларида юқори қисмда ип таранглигини тартибга келтириш:

1. Мато қийқимини иккига букланг.
2. Хомаки чок юргизиб кўринг.
3. Хомаки чокнинг сифатини текширинг.
4. Қайси чок илмоқланганлигини аниқланг.
5. Бу нуқсонни йўқотинг.
6. Ўз ишингиз якунига кўра хулоса ясанг.

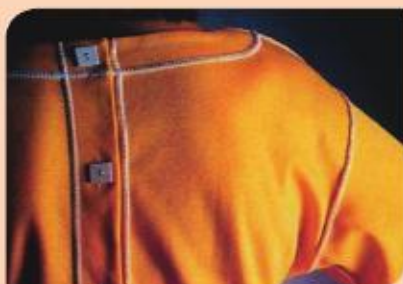
Машхур чок турлари ва тикув машиналарининг операциялари

Замонавий тикув машиналарида унда бажариладиган чок турлари кўрсатилади. Суратга қаранг, бу машина қандай чок турларини бажара олиши билан танишиб чиқинг. Бундай чок турларини қаерда қўллаш мумкин?

Дизайнер қўлида кийимни безаш учун фойдаланиладиган машина чоклари ҳам худди қўл чоклари каби газлама (тикув) матоларини хоҳлаган санъат асарига, ноёб буюмга айлантириши мумкин. Безаш сизнинг кийимингизнинг яқка хусусиятини яққол кўрсатади ва такрорланмас кўриниш бера олади. Кийимни безаш учун тикувчилик фурнитуралари (иплар, тугмачалар, молниялар, ёрлиқлар, дублерин, флизелин, қадагичлар, эшилган ип, илгичлар ва ҳоказо); бичиш асбоблари (игналар, қайчилар); безатувчи материаллар (жияклар, тасмалар, боғичлар, тўрлар, тўқима иплар, мунчоқлар, ялтироқ тошлар, мўйна, чарм ва ҳоказо) (иловага қаранг) фойдаланилади.

1. Турли кийим аксессуарлари ва устки материаллардан безатилган кийим моделларини кўриб чиқинг.

2. Кийим безаш эскизини ишлаб чиқинг. Қандай материаллардан фойдаланиш мумкинлигини ўйланг.

1. Безашнинг қандай нусхаларини таклиф қила оласиз?

2. Ҳозирги замонда кийимларни турли материаллар билан безаш долзарб масалами? Нима учун?

§ 11. КИЙИМ-БОШ ЯРАТИШ. ҚИСМЛАРНИ БИЧИШ. АЛОҲИДА ҚИСМЛАРНИ ҚАЙТА ИШЛАШ. ҚИСМЛАРНИ БИРИКТИРИШ ВА БУЮМНИ ПАРДОЗЛАШ. КИЙИМЛАРНИ БЕЗАШ

Кийим-бош – бу ҳар бир буюм тўп-ламнинг бир таркибий қисми бўлиб, икки ва ундан ортиқ буюмдан ташкил топган кийимлар. Унга қўшимча элементлар (унсур): аксессуарлар ва тақинчоқлар ҳам кириши мумкин.

Кийим-бош
Жиынтық
Комплект
Set

Тикувчилик буюмларини тайёрлашда газламани тўғри танлаш муҳим аҳамиятга эга. Маҳсулотнинг андазасини олишдан аввал газламани тайёрлаб олиш керак:

1. Газламанинг ўнг томонини аниқланг.
2. Газламада нуқсонлар бор-йўқлигини текширинг.
3. Газламага иссиқ буғ пуркаб (буғлаш) ишлов беринг.
4. Тукли матоларнинг тук йўналишини аниқланг (бахмал, ярим бахмал, вельвет).
5. Расмнинг йўналишини аниқланг.

Андазани бичишга тайёрлаш:

1. Модельнинг хомаки чизгисига мослаб моделлашни бажаринг.
2. Барча андазада қисмларга номи ва сонини ёзиб, ип йўналишини кўрсатинг.
3. Тикиш учун тайёр бўлган ҳар бир қиймада ўлчамларнинг ҳақларини сантиметрда ёзинг.

ХТ

Амалий иш бошлашдан аввал тикув ускуналари ва матолар билан ишлаш жараёнидаги хавфсизлик техникаси қоидаларини такрорлаб олиш лозим.

1. Буюмни бичишга тайёрланг: газламанинг ўнг ва астарини ва нуқсонларини аниқланг ва намлаб-иситиб ишлов бериш (НИИБ) операциясини ўтказинг.
2. График тасвирларга кўра маҳсулотнинг деталлари ва қисмларини андазаланг. Маҳсулотни андазалашда қайта ишлашга ва йиғишга керак бўладиган чок ҳақиға эътибор беринг.
3. Сиз танлаган маҳсулотда ишлатилиши мумкин бўлган улаш ва чекка тикиш турларини бажаринг. Бунда уларни бажариш технологиясига риоя қилинг.
4. Технологик кетма-кетликдан фойдаланиб, трансформацияланган маҳсулотнинг қисмларини туташтириш ва қайта ишлаш операцияларини тикув машиналарида бажаринг.
5. Безаш учун турли безак материаллари ва фурнитураларини ишлатинг.
6. Керакли мосламаларни танлаб, тайёрлаш жараёнида НИИБ операцияларини бажаринг.
7. Сўнги безак ва ижодий ишингиз дизайнини амалга оширинг.
8. Маҳсулотнинг сарф-харажати ҳисобланг.

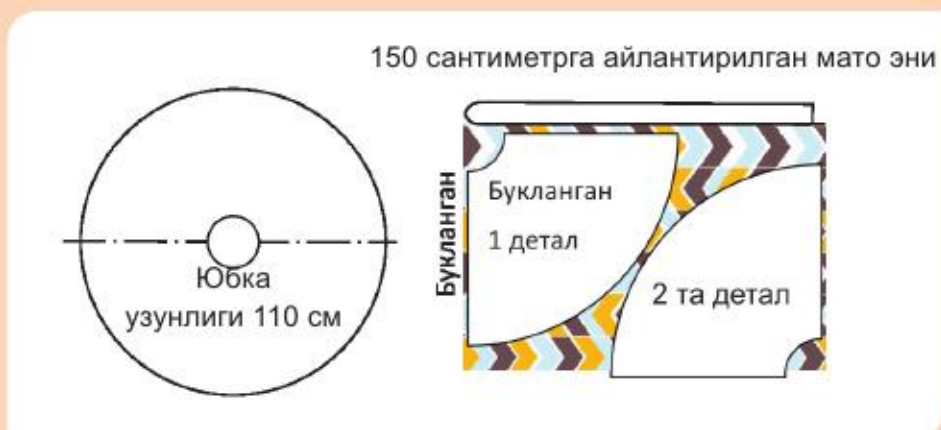
Газламага андазани жойлаштириш нусхалари

1-нусха

Узун юбка (энсиз матодан бичилганда) икки ярим айланадан бичилади.

2-нусха

Андазалаш учун газламани 2 қават қилиб баробар букланг.

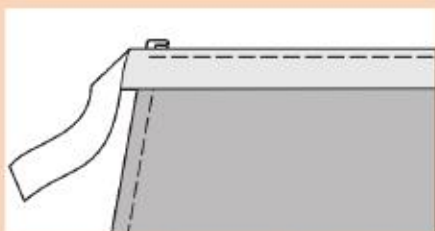
Юбканинг пастки қисмини қайта ишлаш

№	Бажариш кетма-кетлиги	График тасвирлар
1	Юбканинг астарда иккита чизиқ – қирқимдан 4 см ташлаб (пастки қирқимни буклаш учун 3 см + чокни қайта тикиш учун 1 см) биринчисини, пастки қирқимдан 1 см ташлаб иккинчисини юритинг.	
2	Белгиланган чизиқ бўйлаб 1–1,5 см узунликда тўғри чок юритинг.	

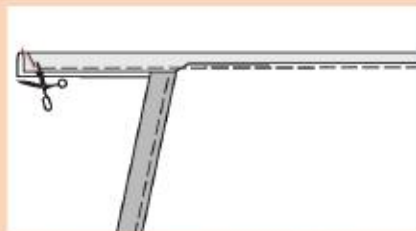
Юбка пастки қисмини қайта ишлаш (давоми)

№	Бажариш кетма-кетлиги	График тасвирлар
3	<p>Букланган четидан 0,5–1 см ташлаб, пастки қисмини қайта ишлашга тайёрлаб белгиланг.</p> <p>Сифатини текширинг: тикишга рухсат этилган юбка пастки қисмининг эни унинг узунлиги билан бир хил бўлиши керак.</p>	
4	<p>Букланган жойдан 0,1–0,2 сантиметрга иккинчи белгиланган чизиқ бўйлаб кўкланг ва 1 сантиметрга етказинг.</p>	
5	<p>Газлама рангига мослаб №№ 50–60 пахта ип билан 1 сантиметрда 2–3 илмоқли ички тикишни амалга оширинг. 0,2–0,3 см букиш учун ташлаб ва шу ўлчамда асосий матони ушлаб олиб, игнани газламага киритинг. Кейинги илмоқларини бажаришда игнани олдинги илмоқ билан бирга киритиш керак.</p>	
6	<p>Букилган қирғоғини ички томондан дазмолланг, вақтинчалик чокларни олиб ташланг ва тўлиқ фиксация учун яна бир марта дазмолланг.</p>	

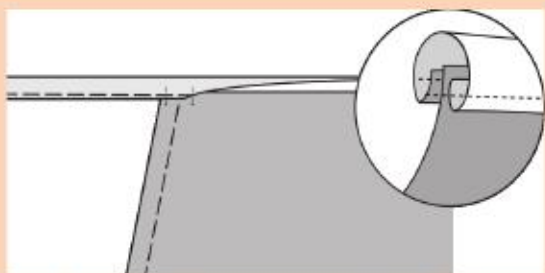
Юбка белбоғи ва қисмлари

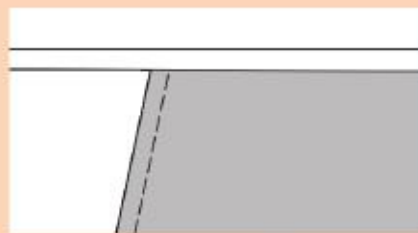
Бичилган белбоғни юбка қисми билан ўнгини ичига қаратиб жойлаштиринг. Уларни бел қирқимидан 1 см масофада белгилаб олинг ва чатинг. Белбоғни ички томонидан дазмолланг.

Белбоғнинг бўш қисмини ўнг томони билан ичкарига қилиб ён кесмасигача юбка бўлагига тикилади. Қисқа кесимларда эгма чоклардан фойдаланинг, ортиқчасини кесиб ташланг.

Белбоғнинг бўш қисмини ўгириб, уни тескари томонга қаратинг: белбоғнинг ички қисмидаги кесимини бир ярим сантиметрга эгинг ва кўклаб тикинг.

Белбоғни маҳсулотнинг ўнг томони бўйича бириктириб, чокка яқин қилиб ички бўлак билан тикинг. Тайёр буюмга НИИБ бажаринг.

Буюм таннархининг ҳисоби

Газлама номи	Ўлчам бирлиги учун шартли нархи	Буюм учун ишлатилган газлама	Материал учун сарфланган харажат

Иш якуни:

Иш тақдимоти ва кўргазма ташкиллаштириш.

Кенг омма учун тайёр ишингизнинг тақдимотини ўтказинг (кўргазма, мода намоиши ва бошқа).

1. Кўргазма учун, ускуналар ёки моделларни намоиш қилиш учун жой танланг.
2. Модель намоиши ёки кўргазмага учун таклифномалар ишлаб чиқинг.
3. Моделни намоиши учун тимсол ўйлаштинг ёки кўргазма учун қўшимча материаллар танланг.
4. Намойишга жўр бўладиган ташкилий-техник воситаларни ўйлаштинг (музиқа, интерфаол ускуналар ва бошқа).
5. Намойиш жараёнида ўз гоёларингиз ва уларни амалга ошириш усулларини тушунтириб, ишингизни шарҳланг. Маҳсулотнинг тайёрланиши ва иш фаолиятининг барча босқичларини ифодаладиган материалларни кўрсатинг (андазалар, график ва технологик ҳужжатлар, маҳсулотнинг трансформациядан олдинги ва кейинги фотосуратлари, маҳсулотни трансформациялаш босқичларининг фотосуратлари).
6. Маҳсулотнинг сўнги таннархини эълон қилинг, унинг бажарилиш мақсади ҳамда маҳсулотни тўғри танлаш ҳақида хулосангизни айтинг.
7. Кўргазма ёки модель намоиши тўғрисида томошабинларидан суҳбат олинг.
8. Бажарилган буюмнинг ижобий ва салбий томонларини кўрсатинг, яъни унинг афзалликлари ва камчиликларини айтинг.
9. Томошабинларнинг фикрини ҳисобга олган ҳолда, маҳсулотнинг сифати ва эстетик кўринишини яхшилаш мақсадида унда нимани ўзгартириш мумкинлигини кўрсатинг.

1. Сиз қандай кийим-бош яратишни хоҳлайсиз?
2. Маҳсулот (буюм) яратишда нималарга эътибор бериш керак?
3. Маҳсулот яратишда ишни нимадан бошлаш керак?

ОВҚАТЛАНИШ МАДАНИЯТИ

§ 12. ҚОЗОҚ МИЛЛИЙ ТАОМЛАРИ

1. Қозоқ халқининг ажралиб турадиган хислатлари нимадан иборат?
2. Қозоқ халқига хос анъанавий қандай таомлар бор?
3. Қозоқ халқининг дастурхони қандай озиқ-овқатлардан ташкил топади?
4. Қозоқ ва ўзбек ошхонасининг ўзаро ўхшашлик ва фарқли томонларини атанг.

Меҳмондўстлик
Қонақжайлық
Гостеприимство
Hospitality

Миллий таомлар – турли халқларнинг маданиятини кўрсатувчилардан биридир. Уларда тарих, ўзига хослик, мустақиллик акс этади. Шунини тушунмоқ керакки, турли миллатларнинг ошхонаси турлича бўлишига қарамай, уларнинг ҳар бири инсон организмни юқори даражада озиқланиш моддалари билан таъминлаб, табиий ва иқлим шароитидаги ҳаёт тарзига самарали мослашишига имкон туғдириб, асрлар давомида шаклланди.

Бунда миллий ошхонанинг ўзига хослигини аниқловчи бир неча асосий омилларни аташ мумкин: табиий манбалар, иқлим шароити, мамлакатнинг географияси, халқнинг турмуш тарзи (анъанавий тури), диний дунёқараши, кўшни мамлакатларнинг таъсири. Денгиз соҳилларида макон топган халқлар учун, улар ошхонасининг асосини турли денгиз озиқ-овқатлари ташкил қилган, жанубий ҳудудларнинг аҳолиси эса сабзавот, мева ва кўкатлардан фойдаланган.

Пазандачилик, халқ анъанавий байрамлари – миллий маданиятнинг ажралмас бўлагидир. Қозоғистон Республикасида 130 дан ортиқ миллат вакиллари яшайди. Ҳар бир халқнинг гастрономик майллари одат кучларини сингдирган ҳолда асрлар оша тўпланиб келинган, миллий урф-одатларни шакллантирган.

Қозоқ халқининг миллий дастурхони табиий озиқ-овқатлардан ташкил топган. Пишлоқ, жент, қаймоқ, сариеғ, қимиз, шубат, наврўз гўжа, қази, қарта, жал, жая (йилқининг суяксиз гўшти – лаҳм), дудланган гўшт, думба, жигар, чалпак, бўғирсоқлар, қозоқча гўшт, қовурдоқ – булар бой қозоқ миллий ошхонасининг унча катта бўлмаган рўйхатидир.

Хамиртурушли хамирни тайёрланиш технологияси

Хамиртурушли хамир икки хил усул билан оширилади: ачитқили ва ачитқисиз. Ачитқилини дамланган хамир тайёрлаш учун ишлатади.

Ачитқи – бу суюқ хамир. Уни тайёрлаш учун уннинг барча ҳажмининг 1/4 қисми ва рецептда кўрсатилгандай хамиртуруш, кўпроқ миқдорда суюқлик (сут ёки сув) олинади. Шунинг асосида хамир қорилади.

Хамиртурушли хамир учун кўпчиган хамиртуруш тайёрлаш

1. Сиз қандай ўйлайсиз, ачитқини тайёрлаш учун қандай ҳароратдаги суюқлик ишлатилди?

2. Ачитқини тайёрлашнинг технологик жараёни бўйича тажриба ўтказинг.

3. Ачитқи тайёрлаш учун қуйидагилардан фойдаланинг:

- совуқ сув;
- илиқ сув;
- қайноқ сув.

4. Хамиртурушлар қандай ҳолатга келди? Қандай ҳароратдаги сувда ошиш жараёни тезроқ ва самаралироқ содир бўлди?

1. Хамиртурушли хамирдан маҳсулот тайёрлашнинг технологиясини ўрганинг.

2. Ўзингиз хоҳлаган унли таомлардан бирини ҳозирланг.

3. Тайёр бўлган таомларнинг таъми, сифатини ва тайёрланиш жараёни билан боғлиқ жиҳатларини аниқланг.

Қозоқ миллий ошхонасида кўпчилик ҳали эшитмаган таомлар бор. Уларнинг ҳозирланиш сирлари олис овулларда ёки Хитой ва Мўғулистонда яшаётган қозоқларда сақланиб қолган.

Қозоқ халқининг анъанавий ошхонаси гўштли ва сут маҳсулотларига асосланган. Кейинроқ бу рўйхатга сабзавотлар, мевалар, балиқ, денгиз, қандолат маҳсулотлари ва унли таомлар қўшилди.

Замонавий таомлар қадимий ва миллий таомлар технологиясининг уйғунлаштириш йўли билан яратилмоқда. Улар ҳисоби, ошхонанинг техник ускуналар билан таъминланиши, идиш-товоқ ва анжомлари ҳамда тайёрлашнинг ташкиллаштирилиши билан фарқланади, шу билан бирга улар, қозоқ миллий урф-одатлари ва халқ анъаналарининг мазмунини сақлашга ҳаракат қилади.

Бўғирсоқлар

Идиш ва асбоблар: това, элак, газлик, пичоқ, товоқ.

Маҳсулотлар меъёри: хамир учун: ун – 700 г, қуруқ хамиртуруш – 10 г, сут – 1 ст., ўсимлик ёғи – 50 г, туз – 0,5 чой қошиқ, шакар – 1 ош қошиқ; қовуриш учун: ўсимлик ёғи.

1

2

3

4

5

6

7

8

Бўғирсоқ – бу қозоқларнинг аънавий ун маҳсулоти.

Қоидага кўра, ширин ёки хамиртурушли хамирдан унча катта бўлмаган кўпчиб пиширилган кулча шаклида (ромб ёки думалоқ шаклда), қозонда ёғда қовурилиб тайёрланади. Хамиртурушли хамирнинг тайёрланиш сири авлоддан-авлодга ўтиб келмоқда. Номланишининг ўзи қозоқча «бауыр басу, бауырласу, бауыр» сўзларидан олиниб, «бирлашиш, иттифоқ бўлишга интилиш, қариндош, оға-уни» каби маъноларни англатади.

Бўғирсоқ – туркий халқларнинг аънавий нон турларидан биридир. Тайёрлаш усулининг қайси халққа тегишли эканлигига кўра хамирнинг таркибий моддалари бир-биридан фарқ қилиши мумкин. Бўғирсоқнинг творогли турлари ҳам мавжуд.

Бўғирсоқлар чой билан тортиладиган ва кундалик танавул таоми ҳамда мустақил байрам таоми сифатида дастурхонга тортилади. Улар билан турли асалли қиёмлар (шарбатлар) тортилиши мумкин.

Қозоқча сомса

Идиш ва асбоблар: това, товоқ, газлик, пичоқ, пишириқ печи (духовка), тунука това.

Маҳсулот меъёри (10 дона учун): гўшт қиймаси – 350 г, пиёз – 1 дона, ун – 2 стакан, зира-ворлар, туз – таъбга кўра.

Қозоқча сомса учун хамирни кўпчиган хамиртурушсиз усул билан, шунингдек, сут, кефир, қаймоқ, қатикқа ош содаси ёки хамирни кўпчитувчи кукун (разрыхлитель) қўшиш билан тайёрлаш мумкин. Масаллиқ – гўшт қиймаси.

Қозоқ халқининг анъанасига кўра меҳмонга ярим тўлдирилган пиёлада чой берилди. Пиёлага тўлдириб қуйилган чой, мезбоннинг меҳмонни тез кузатиб қўйиш ниятини билдиради.

Францияда таомни тез ютиш аҳмоқлик ҳисобланади. Агар шошиб овқатлансангиз, атрофдагилар сизга нафрат билан қарашади.

Кореяда ҳам дастурхон атрофида овқатланишни ёши улуг одам бошлаб беради.

Италияда пишлоқни қўшимча сўраб олиш одобсизлик ҳисобланади. Бу ошпазни ҳақоратлаш билан тенг ҳисобланади.

Буюк Британияда шўрвани ўзига қаратиб қошиқлаб олиш одобсизлик ҳисобланади.

Нигерияда болаларни товуқ тухумлари билан овқатлантириш қабул қилинмаган, негаки, бола товуқ тухумини еса ўғри бўлиши мумкин, деб ҳисоблашади.

Ямайкада ҳали тили чиқмаган болаларга товуқ гўштини беришмайди. Товуқ гўштини истеъмол қилган тили чиқмаган бола ҳеч қачон гапирмайди, деган ақида юради, халқ орасида.

Хитойда овқатланаётганда уграни (лағмон) кесишга йўл қўйилмайди. Узун угра узоқ умр тимсоли ҳисобланади. Агар одам уграни кесса, у гўёки ўз умрини қисқартиради. Шунингдек, овқатланадиган таёқчалари билан бировни кўрсатишга бўлмайди. Бу ишора кўполлик ҳисобланади.

Германияда нон қўл билан олиб ейиладиган ягона таомдир.

1. Сиз қандай ўйлайсиз, миллий таомларнинг ўзига хослиги нимадан иборат?
2. Сизнинг уйингизда қандай миллий таомлар пиширилади?

§ 13. ЖАҲОН ХАЛҚЛАРИНИНГ ОШХОНАСИ (МУСТАҚИЛ ТАДҚИҚОТ)

Ер юзида мавжуд ҳар бир миллат ўзининг анъанавий таомлари ҳамда бошқалардан ажралиб турадиган ўзига хос ошхонасига эга.

Рус ошхонаси

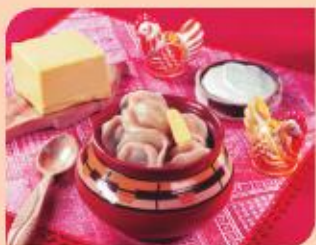
Корейс ошхонаси

Ўзбек ошхонаси

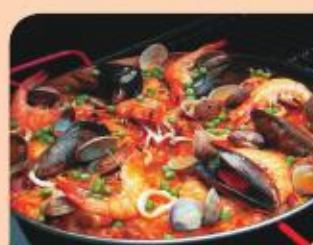
Украин ошхонаси

Қирғиз ошхонаси

Испан ошхонаси

Жаҳон халқлари ошхоналарининг бир-биридан қандай фарқи бор?

Анъанавий
Дәстүрлі
Традиционный
Traditional

Турли манбалардан фойдаланиб, МДХ (мустақил давлатлар ҳамдўстлиги), Европа, Осиё (танлов асосида) мамлакатларининг пазандачилик мойилликлари ҳақида маълумот тўпланг.

1. Таомларнинг номланишига, уларнинг тайёрланишига, дастурхонга тортиш усулларига, ишлатилган маҳсулотлар ва уларнинг мослигига, маза-таъм хусусиятларига эътибор беринг.
2. Турли халқлар ва жаҳонга машҳур ошпазлар ошхоналарининг ўзига хос хусусиятларини таърифланг ва қиёсланг.
3. Ўзингиз танлаган мамлакат пазандачилик рецептларидан тўплам (буклама, маълумотнома ва бошқа) тузинг.
4. Миллий таомлар таркиби ва халқ турмуш тарзи орасидаги боғлиқлигини ёритган ҳолда, ўзингиз ёқтирган таомлар тақдимотини тузинг.

1. Таом рецептини танланг, унинг асосий таркибини атанг ва тайёрланиш технологиясини ўрганинг.
2. Таом тайёрлаш учун зарур бўлган идиш, асбоб-ускуналар номини айтинг.
3. Таом тайёрлаш жараёнини айтинг. Хавфсизлик техникаси қоидаларини эсланг.

Ҳар бир миллий ошхона учун маълум маҳсулотларнинг (гўшт, сабзавот, кўкатлар, зираворлар тури ва ҳоказо) ишлатилиши ва уларга қайта ишлов бериш усуллари хосдир.

Анъанавий рус ошхонаси дондан (ёрма) тайёрланган таомлари билан ажралиб туради: турли бўтқалар, пироглар, крупениклар, нўхат ва ясмикдан тайёрланган таомлар. Рус халқининг овқатланишида (рациониди) турли пироглар, пишириқлар, кулебякалар (сомса тури), расстегайлар (парамач), блинлар, оладьи (суюқ хамирдан) ва бошқалар катта рол ўйнайди.

Украина ошхонаси ҳар доим хилма-хиллиги ва амалийлиги билан ажралиб туради. Нонушта, тушлик ва кечки овқатлар тайёрлаш учун печлардан фойдаланишади ва бу печларда ҳамма вақт таомлар тандирда сақлагандай иссиқ туради. Турли таомлар тайёрлашда тез-тез ишлатиладиган энг машҳур маҳсулотлар – бу бекон, чўчка гўшти, буғдой уни, тухумлардир. Украина дастурхонининг асоси – карам шўрва (борщ), бўтқа, варениклар ва картошкадир.

Қирғиз ошхонаси таомларининг ўзига хослиги унинг турли гўштли, сутли ва унли масалликлардан ташкил топишидир. Гўштли таомлар тайёрлаш учун ҳар хил гўшт турлари: қўй гўшти, от гўшти, мол гўшти, парранда гўшти ва ёввойи ҳайвонлардан – тоғ эчкиси гўшти, кийик гўшти ишлатилади. Гўштга иссиқ ишлов беришда кенг тарқалган усулларида бири – бу қайнатишдир.

Корейс таомлари дунёдаги энг фойдали таомлар ҳисобига киради. Бу таомлар донли (соя, мунг донлари, адзука ва бошқа нўхат турлари) ҳамда соя маҳсулотлари (сояли сут, тофу, окару, соя соуси) маҳсулотларни кўп ишлатилиши билан машҳурдир. Корейс ошхонаси зираворларга унчалик бой эмас. Улар фақат саримсоқ пиёз ва гармдори ишлатишади. Улар турли нисбатда қўлланилади, шунинг учун ҳар хил таъмли бўлиб чиқади.

Бир хил маҳсулотлардан турли миллат ошпазлари турли йўллар билан иссиқ ишлов бериш (қайнатиш, дудлаш, пишириш) ҳамда очиқ ўтда ва печда пишириш орқали таомлар тайёрлашади. Бу таомлар бир-биридан мазаси, таъми ва кўриниши билан фарқ қилади.

Ўзбек миллий таомларининг тайёрланиши бир қанча Осиё давлатларида тайёрланадиган таомларга ўхшаш. Аммо ўзбек ошхонасининг ушбу таомларни тайёрлашда ўзининг алоҳида хусусиятларига эга. Ўзбек миллий таомлари: палов, лағмон, манти, мастава, димлама, мошкичири, мошхўрда, кабоб ва бошқа. Қандолатчилик маҳсулотлари: нишолда, парварда, холва, новвот. Ўзбек ошхонасининг таниқли ва донғи дунёга таралган таомларидан бири паловдир.

1. Қайси маълумотларнинг сизга фойдаси тегди?
2. Қайси миллий ошхона таомларини ёқтирасиз?
3. Мавзуни ўрганиш давомида олган билимларингиз келажакда сизга керак бўладими?

Пишириш технологияси.
Суши

Суши хитой иероглифида «зираворланган балиқ» маъносини англатади. Суши яратилиш тарихига кўра Жанубий Осиёдан келиб чиққан бўлиб, унда қайнатилган гуруч ва консерваланган балиқ ишлатилган. Тозаланган ва майда бўлакларга бўлинган балиқ тузланиб, гуруч билан аралаштирилади. Ундан кейин тош билан бостириб кўйилади. Бирор ҳафтадан сўнг қопқоқлари алмаштирилади. Бир неча ой мобайнида балиқ билан гуручнинг сут кислотали ферментацияси жараёни бўлиб утади, натижада балиқ бир йил давомида ейишга яроқли бўлиб қолади. Ёқимсиз ҳидли елим массага айланган гуруч эса, ташлаб юборилган ёки янги етказилган балиқларни тайёрлаш учун фойдаланилган.

Тахминан VII асрлардан бошлаб Хитой ва Таиланд орқали утиб, бу консервациялаш усули Японияда ҳам оммалашди.

Пицца

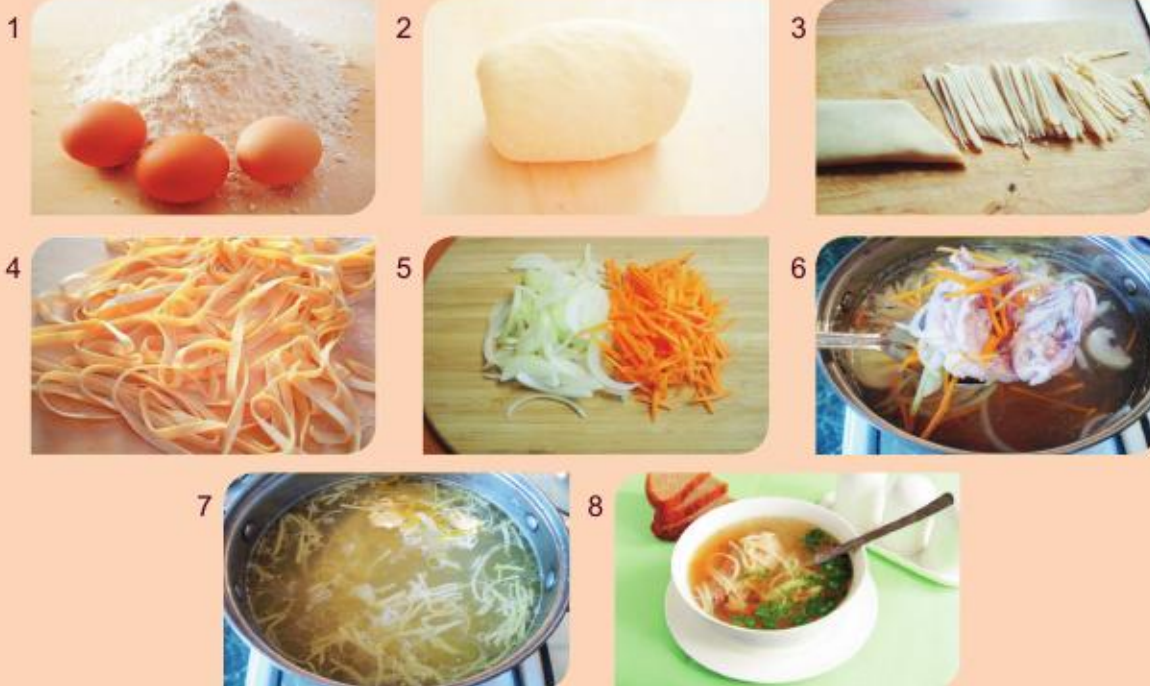

Пиццанинг анъанавий ватани бўлиб Неаполь ҳисобланади. Ҳамирга помидор, пиш-лоқ ва бошқа масаллиқлар қўшиб тайёрлашни ким биринчи бўлиб ихтиро қилганлиги ҳанузгача аниқ эмас.

Пицца – бу камбағаллар нонуштага истеъмол қилган доира шаклдаги нон. Ҳар бир уйда, ҳаттоки ночор оилада ҳам, пастки (пиширувчи) қисми тошдан ишланган кичкина печлардан фойдаланилган. Ушбу тошлар устида қуритилган бўлажак пиццанинг асоси – Ҳамирли нонга масаллиқ солинган. Улар бир лаҳзада тайёрланиб, дастурхонга иссиқ ҳолда тортилган. Чунки италияликлар совиб қолган пиццани тан олишмаган.

Вақт ўтди. Италия камбағаллари тарафидан ихтиро қилинган бу пазандалик маҳсулоти аллақачон дунёдаги таниқли таомларнинг бирига айланди. Англия, Голландия, Швейцарияда махсус пиццериялар очилган. Францияда эса яриммаҳсулот пиццани пазандачилик дўконларидан сотиб олиш мумкин. Пицца Қозоғистонда ҳам кенг тарқалган.

Угра оши (кесиб тайёрланадиган таом)

Наврўз гўжа (Наурыз көже) – қадимдан Наврўз байрамининг асосий таомидир.

Бу анъанавий баҳор таоми етти ҳаётбахш таркибий моддаларни: сув, гўшт, туз, ёғ, ун, сут, дон-дунларни (гуруч, буғдой, маккажўхори) ўз ичига олиб, бахт, омад, донолик, соғлиқ, бойлик, ривожланиш ва коинот ҳимоясини рамзлайди.

Наврўз гўжа тайёрлаш усуллари жудаям кўп: ҳар бир оиланинг ўз рецепти бор. Масаллиқлар йиғиндиси тайёрловчи одамнинг дидига боғлиқ.

Асосийси, масаллиқларнинг сони еттитадан кам бўлмаслиги лозим.

Тайёр таом тақдироти

Ташқи кўринишини мажмуадаги (буклет, маълумотнома) тасвир билан қиёслаб, тайёрланган таомлар намойишини ўтказинг.

Таъм хусусияти ва ташқи кўринишига сабаб бўлган мустақил танловда ўзгартирилган маҳсулотларни изоҳлаб беринг.

Таъм хусусиятлари ва тайёрлаш жараёни боғлиқлигини аниқлаган ҳолда тайёрланган таомларни татиб кўринг.

Халқ пазандачилик санъати – бу халқларнинг кўпасрлик ижодининг меваси.

Миллий ошхона – бу улар маданиятининг бир бўлагидир. Худди адабиёт ва санъат, мусиқа ва шеърят каби пазандачилик ҳам қийин тарихий ривожланиш йўлини босиб ўтди. У турли оқим ва йўналишлар, қўшни миллат таомлари таъсирида ўзгаришларга учраган.

Ибтидоий давр одамларининг ошхонаси қанчалик содда бўлмасин, у ривожланишнинг узок ва оғир йўлини босиб ўтди. Йиллар давомида у замонавий фан ютуқларини ўз ичига олиб, ажойиб пазандачилик санъатига айланди. Қадимий касблардан бири – ошпазлик тараққиёт билан бирга ривожланди. Инсон келиб чиқиши тарихида қадим замонлардан то шу кунгача ошпазлик санъати юқори чўққиларга чиқди ва муваффақиятсизликларга учради. Таомни гоҳо энг яхши завқланиш деб қабуллаб, чўққиларга кўтаришарди, гоҳида нафрат билан қоралашарди.

Бугунги кунда ошпазлик касби – эътиборли ва жуда кераклидир. Бунда таниқли ошпазлар теле-шоуларда, маҳорат-дарсларида қатнашмоқдалар, улар ҳақида кинолар тушириляпти.

20 октябрь – Халқаро ошпазлар куни деб қабул қилинган.

Энг таниқли ошпазлар

Ален Дюкасс, Франция. Бу француз ошпазликка оддий қишлоқ йигити сифатида кириб келган. Дюкасснинг меҳнатсеварлиги, фантазияси уни муваффақият йўлининг барча босқичларидан ўтишга имкон берди. Унинг империясига 11 атоқли ресторани, юқори даражадаги бистро-кафелари, фастфуд ошхона тармоқлари, ошхона санъати мактаби киради.

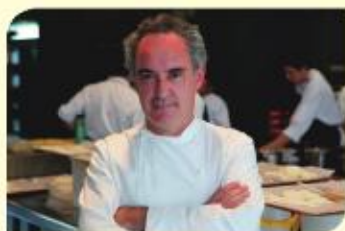
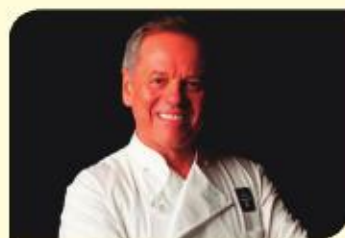
У ноёб ва унутилган рецептлар бўйича мутахассис.

Гордон Рамзи, Буюк Британия. 1998-йили иқтидорли ошпаз Gordon Ramsay at Royal Hospital Road номли ўз муассасасини очди, бу унинг империяси ўсишига сабаб бўлди. У ўз иш-тажрибаси баён қилинган 14 китоб чоп этди.

Бош ошпазнинг «Рамзи ошхонаси аҳволи», «F-дан бошланган сўз», «Дўзах ошхонаси» ва «Қайнаш даражаси» каби теле-шоулари уни жаҳонга танитди.

Вольфганг Пак, Австрия. Пазандалик санъати даражасига етишда у кўп нарсани пазанда бўлиб ишлаган ўз онасидан ўрганган. 1973-йили у Америка Қўшма Штатларига кўчиб ўтди ва у ерда шахсий «Спаго» ресторанини очди. Вольфганг Пакга машҳурликни Америка ошхонасидаги замонавий француз пазандачилиги китоби олиб келди. Вольфганг Пак «Оскар» тақдимоти якунида тантанали кечки овқат уюштирувчи компания ташкил қилган бўлиб, мана 10 йил давомида ишлаб келяпти.

Ферран Адриа, Испания. Адриа ўз иш фаолиятини Каталония ресторанида идиш ювувчи сифатида бошлаган. Ферран Адрианинг шиори – бетакрорлик ва ўзига хослик. Унинг рецептлари мавжуд ва одати таъм ва маза кўникмаларини бутунлай ўзгартирди. Яратган таомларида у янги қирраларни: ширин-тузли, қаттиқ-юмшоқ, иссиқ-совуқ аралашмаларни шакллантиради. Шунинг учун Ферран Адриани ошхона соҳасидаги олим деб аташади.

Нобуюки Нобу Мацухиса, АҚШ. Бу ошпаз фьюжн-ошхона ташкил қилиш орқали жаҳонга танилди. Унда асосан перуан ва аргентина ошхоналарини намойиш қилувчи Жанубий Америкадан олинган ингредиентлар билан мумтоз япон таомлари уйғунлашади. Бош ошпаз иккита китоб чоп этган. Нобу сахийлик танитиб ўз рецептлари билан ўртоқлашади, у – «рецептларни кўчириш мумкин, қалбни – йўқ», деб ҳисоблайди.

Джейми Оливер, Англия. Сифатли ва мазали озиқ-овқатлар ўзига хос таъмига эга ва улар ошпаз томонидан қўшимча «либосларга» муҳтож эмаслигига одамларни ишонтира олган пазанда. Джейми Оливер шахсий «Fifteen» ресторанида ва унинг бошқа мамлакатлардаги филиалларида ўзининг пазандачилик жавҳарларини яратиб бошлаган. Ошпаз ва телеюлдуз ўнлаб теле-шоуларда қатнашиб, ўндан ортиқ китоблар чоп этган.

Александр Трегубенко, Қозоғистон. Иш тажрибасини ошхонада идиш ювишдан бошлаган. Тез орада пазандачилик кўникмаларини эгаллаб, кабоб пиширувчи, сўнгра эса билим юртини тугатгач, ошпаз бўлди. Кейин ошпаз фартугини банк менеджери костюмига алмаштирди. Бироқ яна ошхонага қайтиб, ресторанда бош ошпаз лавозимига кўтарилди. Вақт ўтиб, у ўзининг кейтеринг (манзилга бориб хизмат кўрсатиш) агентлигини очди. У пайтда Қозоғистонда уйга ошпаз чақириш тўғрисидаги хизмат ҳақида ҳеч ким билмас эди. Шу билан бирга у ресторан очмоқчи бўлган инсонларга маслаҳат бера бошлади.

Қозоғистонда таомга ва ошхонага бўлган муносабат ўзгачадир. Таом тайёрлашни билган одамни ҳурмат қилишади ва қадрлашади.

2005-йил Қозоғистонда пазандалар Ассоциацияси ташкил қилинди (2015-йилдан пазандалар миллий Ассоциацияси), 2006-йил бош ошпазлар Ассоциацияси ташкил қилинди. Бугунги кунда уларнинг жамғармасида фахрланса арзигулик ютуқлари кўп. Улар мунтазам равишда турли ўқув дастурлари, пазандалик йигинлари ва маҳорат-дарслар уюштирмақда.

2010-йилдан бошлаб Қозоғистоннинг бош ошпазлар Ассоциацияси жаҳоннинг турли давлатларига боришади ва кўпгина мукофотларга сазовор бўлишмоқда: 20 олтин, 40 кумуш ҳамда бир неча бронза медаллари, кўпгина кубоклари бор. Қозоғистоннинг пазандалар Ассоциацияси ва Қозоғистоннинг бош ошпазлари Ассоциацияси ҳомийлигида уюштирилган Халқаро пазандачилик фестивали Алматида 2013-йилнинг октябрь ойида бўлиб ўтди.

2015-йилдан бошлаб, мунтазам равишда «ШЕФ BATTLE» – Қозоғистоннинг бош ошпазлар Чемпионати ўтказилиб туради.

УЙ МАДАНИЯТИ

§ 15. МАИШИЙ ТЕХНИКАНИ ТАНЛАШ. МАИШИЙ ТЕХНИКАДАН ФОЙДАЛАНИШ ҚОИДАЛАРИ

1. Маиший техника асбобларини кўриб чиқинг. Уларнинг номларини ёзинг, уларни қандай гуруҳларга ажратиш мумкин?
2. Сизнинг уйингизда қандай маиший техникалар бор? Қандай ўйлайсиз, қайси техникасиз яшаш мумкин эмас?

Маиший техника
Тұрмыстық техника
Бытовая техника
Household appliances

1. Бирорта маиший хизмат кўрсатиш техникасини танланг.
2. Ишлатиш сифатини, кундалик фойдаланишдаги хавфсизлиги қоидаларини ўрганинг ва баҳоланг.
3. Ўз танловингизни асослаб, синф олдида бу хабарнинг тақдимотини ўтказинг.

Маиший техника – кундалик турмушда ишлатиладиган техника. Инсоннинг кундалик ҳаётида яхши шароит яратиб, уй ишларини бироз енгиллаштириш учун ишлаб чиқарилади.

Кўпинча одамнинг барча ишларини бажаради. Бундай техникани мақсадли равишда гуруҳларга тавсифланади.

Ўлчов асбоблари

Ҳар хил параметрларни ўлчаш учун ишлатиладиган асосий майда техникаларга қуйидагилар киради:

- ошхона тарозиси (товоқчали, ясси, графин шаклидаги, осма);
- одам оғирлигини тортиш учун пол тарози; оғирлиги ўн килограмгача бўлган болаларни тортиш учун махсус кюветли тарозилар;
- қўл тарозилар (балиқ овида, дала ҳовли, бозорда);
- соатлар (пол соатлари, стол соатлари, камин соатлари);
- қўнғироқли соат;
- тана, хона ҳавоси ва кўча, сув ҳароратларини ўлчаш учун термометрлар.

Электрон ҳисоблаш техникаси

Бу техникасиз замонавий инсон ўз ҳаётини тасаввур эта олмайди.

Унга:

- калькуляторлар (ҳисоблаш операциялари учун мўлжалланган портатив қурилма);
- смартфонлар (миникомпьютер тарзидаги кўп қиррали уяли телефон);
- планшетлар ва махсус компьютерлар;
- ноутбуклар киради.

Ошхона техникаси

Вазифасига кўра бир неча гуруҳларга бўлинади:

Озиқ-овқат маҳсулотларини сақлаш. Озиқ-овқат маҳсулотларини қисқа вақт ичида бузилишдан музлатгичлар сақлайди. Узоқ вақт музлатиб сақлаш учун эса *музхона* тўғри келади.

Механик ишлов бериш. Жуда қийин ва нохуш ишлардан ҳалос этади. Миксер суюқ аралашмани тез аралаштириш имкониятини беради. У ичимлик, крем, пюре, хамир тайёрлаш учун қўлланилади. Анча қаттиқ ва тигиз озиқ-овқатларни блендер ёрдамида майдалаш мумкин, гўштқиймалагич гўштни қиймага айлантиришга ёрдам беради. Ошхона комбайни деб аталадиган бир қурилма бир неча вазифаларни ўзида мужассамлаштирган.

Иссиқ билан ишлов бериш. Электр ва газ плиталари. Индукцияли ток ёрдамида махсус қозон ва товаларни қиздириш учун индукцияли плиталар оммавий фойдаланилмоқда. Турли пишириш режимида фойдаланиш имкониятини берадиган духовка-печлар ҳам ишлаб чиқарилмоқда.

Микротўлқинли печлар, нон печлари, мультиваркалар, буглабпиширгичлар ҳам кўп қирралидир. Ушбу техникалар ёрдамида таом фойдали ва мазали бўлади. Фақат унга зарур масаллиқларни қўшиб, пишириш режимини белгиласа ва зарур тугмачани босса етарли.

Бундан ташқари маиший ускуналарга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- гриль (гўшт қовуриш учун панжара ёки вертел (айланма));
- аэрогриль (қайноқ ҳавони пуфлаш йўли билан таом тайёрлаш);
- фритюрница (озик-овқатлар қизиган ёғда тайёрланади);
- тостер;
- вафли това;
- қуймоқ това;
- йогурт тайёрлагич ва бошқалар.

Ичимликлар тайёрлаш учун. Донлари қаҳвамайдалагичда майдаланган ҳақиқий мазали қаҳвани қаҳвақайнатгич билан қайнатади. Янада кўпқиррали асбоблардан бири қаҳва машинасидир. Чой дамлаш учун сувни қайнатиш имкониятини электр чойнаклар беради. Дармондорили коктейл ва шарбатларни тайёрлаш учун шарбатсиққич керак бўлади.

Ёрдамчи техника

Идиш-товоқларни ювиш учун идишювгич машиналар қўлланилади. Ҳид, тутун, бугларни қайтариш, тортиш учун ошхонада сузгили шамолатгичлар (вентлятор) ўрнатилади. Сувларни иситиш учун эса электр сувиситгичлари зарур.

Уйни йиғиш, тартибга келтириш техникаси

Хоналарни тозалаш учун асосий мослама чангютгичдир. У чангларни тозаловчи, полни ювиш функцияларини бирлаштирган ҳолда ювувчи бўлиши мумкин. Ойна, кран, кафель бетидаги турли доғларни (ёғ, моғор, чўкинди ва чўкмалар) химик воситаларсиз тозалаш учун бугли тозолагичлар, ҳаттоки, бугли швабралар ҳам ишлаб чиқарила бошланди.

Кийимни тозалаш техникаси

Кийимларни тоза ва тартибли сақлаш учун қуйидаги «ёрдамчилар» керак:

- кийим ва бошқа тўқима маҳсулотларини тозалаш учун кирювиш машинаси;
- қуритувчи машина;
- дазмоллаш тахтаси;
- дазмол;
- тикув машинаси;
- тугунчаларни қирқиш учун машина;
- оёқ кийим қуритгич.

Қулай микроиқлим яратиш техникаси

Улар:

- салқинлатгич (кондиционер) (ҳавони иситади, совутади ва тозалайди);
- тозолагичлар (ҳавони тозалайди);
- ювгичлар ва ҳаво намлагичлар (тозалайди ва намлайди);
- иситувчи радиаторлар (ҳаво ҳароратини кўтаради);
- шамоллатгичлар (вентилятор);
- ҳаво ионизаторлари (ҳавони тозалайди ва янгилайди);
- метеостанциялар (микроиқлим асосий параметрларини ўлчайди ва кўрсатади).

Кўпчилик микроиқлим асбоблари ўзида бир неча вазифани мужассамлаштирган. Масалан, намлагич-тозолагич, салқинлатгич-ионизатор ва ҳоказо.

Ташқи кўринишни тартибга келтирувчи майда маиший техника

Сочларни тартибга келтириш учун қуритиш ва шакл бериш фенлари, локонларни ушлаб турувчи қисқичлар, сочларни текислайдиган дазмолча ёрдам беради. Ваннада ирригаторларни (электрли тиш чўткалари), массажерлар ва бошқаларни учратиш мумкин.

Дам олиш ва машғулот учун техник маҳсулотлар

Юқорида тилга олинган уй ёрдамчилари туфайли сизда бўш вақт топилади. Уни сеvimли мусиқа тинглаб ёки сеvimли дастур ёки фильм кўриб ўтказиш мумкин. Бунинг учун қуйидаги техникалар мавжуд:

- мусиқавий марказ;
- плеер (аудио- ва видеофайллар намойиш этиш);
- DVD-ўйнатгичлар;
- телевизор;
- ўйинлар қурилмаси;
- радио.

Анча мураккаб техникаларга хонаки кинотеатрлар ва акустик аппаратураларни киритиш мумкин. Ёқимли сонияларни ёдда тутиш учун фотоаппаратлар ва видеокамералар лаёқатли. Узоқ масофада суҳбатлашиш истагини телефон аппаратлари қондиради.

Маиший техникага қўйиладиган талаблар

Ишлатиш муддати – ўз асосий вазифаларини бажараётган вақтда маҳсулотнинг ишлаш давомийлиги.

Эстетик хусусиятлар – маҳсулотнинг эстетик талабларни қондириш қобилияти.

Экологик хусусиятлар – маҳсулотнинг ишлаш жараёнида атроф-муҳитга зарарли таъсир кўрсатмаслик қобилияти.

Хавфсизлик – маҳсулотни ишлатиш ва фойдаланишда унинг инсон ҳаёти ва соғлигига, атрофдаги мулкларга беҳатарлиги.

1. Қўлланиш доирасига кўра маиший техникаларни синфларга ажратинг.
2. Маиший хизмат кўрсатиш техникасини қўллаш бўйича йўриқнома ёзинг.

Биринчи электр иситиш асбоблари XIX аср охирида пайдо бўлди ва 1905-йил, катта қаршиликка эга, эримасдан ва оксидланмасдан юқори ҳароратга чидамли бўлган никель, хром ва темир қотишмаси – нихромнинг яратилишидан сўнг кенг тарқатилди.

Ҳар бир электр асбобининг кучланиши, қуввати, стандарт рақами, чиқарилган йили, ишлаб чиқарган корхона номи ҳамда қўлланиш йўриқномаси ёзилган техник паспорти бор.

Йўриқномада ишлатиш қоидалари, асбобга кутим яшаш шартлари, мумкин бўлган нуқсонлари ва уларни бартараф этиш йўллари, кафолат мажбуриятлари кўрсатилади.

«Электр асбоблари» мавзусида кроссворд тузинг.

1. Электр асбоблари бизнинг ҳаётимизни енгиллаштиряптими?
2. Сиз қандай ўйлайсиз, маиший хизмат кўрсатиш техникасиз яшаш мумкинми? Нега?
3. Ўзингиздаги маиший хизмат кўрсатиш техникасини янгилашни хоҳлайсизми? «Келажак техникасини» чизинг.

§ 16. ЎСИМЛИК – БЕЗАК, ИНТЕРЬЕР ЭЛЕМЕНТИ СИФАТИДА

1. Эстетик завқ ва ранглар жилосини тас-
вирлаган ҳамда баҳолаган ҳолда интерьер
тасвирларини қиёсланг.
2. Уйғунликда танланган хонаки гуллар турли ус-
лубдаги интерьер дизайнига қандай ургу бера олади?

Интерьер
Интерьер
Интерьер
Interior

Одамлар ўсимликларни қўпайтириш билан қадимдан шуғулланиб келишган. Миср пирамидаларида фикуснинг, хурмоли пальманинг, жасмин ва бошқа манзарали ўсимликларнинг барг ва уруғлари топилган.

Интерьерда ўсимликларни жойлаштириш усуллари

Якка

Тувакка ўтқазилган ўсимликлар композицияси

Террариум

Хонаки бог

Полда, столда, дераза тоқчасида

Хонани безаш учун ўсимлик танлаганда унинг қўйиладиган ўрни, умумий манзара ҳамда деразаларнинг сони ва жойлашишини ҳам эътиборга олиш керак. Ўсимликлар хона жиҳозлари ва ранги билан уйғунлашиши керак. Бунда уларга қулай бўлиши керак. Фақат шундай ҳолатларда гуллар нафақат сизни қувонтиради, балки уйда алоҳида мўътадил иқлим яратади.

Хонаки гулларни учта гуруҳга ажратиш мумкин: *ёруғсевар* (кактуслар, колеуслар, эвкалиптлар), *сояга чидамликлар* (папоротниклар, плющ, хонаки узум (циссус)) ва мўътадил ёруғликни талаб қиладиган ўсимликлар – *соясеварлар* (бегониялар, примулалар, традесканциялар).

Ўсимликларни жойлаштиришда манзарали-бадий қимматини ва ўсимликнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш зарур.

Гуллар билан безаш ёрдамида хонани визуал кенгайтириш, ички фазони катталаштириш, хонани ҳар хил мақсаддаги ҳудудларга бўлиш мумкин.

Хонаки гуллар ва табиий материаллардан ишланган буюмлар (деворий кашпо – гултувак солиб қўйиладиган безакли гулдон, картина, панно) уйда алоҳида муҳит ва шинамлик яратишга ёрдам беради.

Хонани ўсимликлар билан безатишда риоя қилиниши зарур бўлган энг асосий қоидалардан бири – бу камтарлик ва минимализмдир.

Интерьерни безатишда нафақат хонаки гул ёки тирик гуллар, балки қуруқ новдалар ва барглари ҳамда бонсай ҳам тўғри келади.

Бонсай, япон тилидан олинган бўлиб, таржима қилинганда, «патнисда ўсаётган» деган маънони билдиради. Чиройли шаклга келтирилган алоҳида сопол идишдаги пакана дарахтлар интерьерни безайди, ҳавони тозалайди, унутилмас совға бўлади.

Пакана (карлик) дарахтлар – бонсай

Пакана бўйли дарахтларни ўстириш санъати 2000-йилдан бери урфдан қолмай давом этиб келмоқда.

Бонсай Японияга Хитойдан олиб келтирилган. Императорлардан бири ўз маслаҳатчиларига алоҳида залда ўз империясининг моделини – бутун дарёлари, тоғлари, шаҳарлари ва ҳаттоки дарахтлари билан тайёрлашни буюрди. Афсонага кўра, ушбу санъат тури айнан шундай пайдо бўлган.

Дастлаб бонсай фақат Узоқ Шарқ мамлакатларида танилган эди, лекин XX асрнинг бошларида қизиқувчан европаликлар пакана дарахтларнинг биринчи нусхаларини Лондон ва Парижга олиб киришди. Айнан шу ердан бу санъат тури бутун Европага тарқалди.

Икебана ҳам интерьернинг ажойиб беағи бўлиши мумкин.

Икебана – гуллар ва новдалардан алоҳида идишларда композиция яратиш ҳамда уларнинг интерьерга жойлаштирилишидир.

Уни тузишда тирик гуллар, новдалар, майсалар, барглари, мевалардан фойдаланилади. Икебана сизнинг хонадонингизни бир неча соатдан то бир неча кунгача безаши мумкин. Уларнинг орасида энг чидамли ўсимликлар эса бир йилгача чиройли кўринишини сақлай олади.

Икебананинг ватани Ҳиндистон ҳисобланса-да, бу санъат VI асрда Японияда пайдо бўлган. Лекин айнан японликлар гулдасталар ясашда рамзий ва чуқур маънога эга бутун фалсафани – ўзгача санъат турини яратишди.

Икебана сўзи «ўсимликларни тирилтириш» ёки «гулларнинг иккинчи ҳаёти» каби таржима қилинади. Икебананинг яратилиши ҳақида оддий ва мукамал афсона бор. Кунлардан бирида будда монахлари жалада узилган новда ва барглари териб, уларни будда ҳайкалининг оёғи тагига қуйидаги сўзлар билан қўйишди: «Ҳаммага раҳмли бўл. Жала синдирган нарсаларни тирилтиришга ёрдам бер». Будда эса хайрихоҳлик билан бу тортиқ-илтимосни қабул қилди.

Икебана яшашнинг асосида материалнинг табиий гўзаллигини ифодаловчи нозик дид ва соддалик ётади.

Болалар хонасини (меҳмонхона, ошхона) ўсимликлар билан безаш ҳамда интерьерни режали безатиш учун безак элементларини яратинг.

1. Дизайнер сифатида безак учун танланган ўсимликлар билан уйғунлаштириб мўлжалланган интерьернинг хомаки расмини 2D форматда чизинг.

2. Флорист сифатида ўсимликлардан фойдаланиб, интерьер учун манзара (икебана, панно, коллаж ва ҳоказо) яратинг.

3. Ўз гоёларингизни амалга оширишда фойдаланган услублар ва усулларни таърифлаш ҳамда муҳокама қилган ҳолда ишингизни намойиш этинг.

Режалаштирилган интерьерни безаш учун икебана яратиш

Асбоблар ва хом ашёлар: ошқовоқ, шохлаган баргсиз новда, четан новдачалари, гулдалар, қорақайин ёнғоғи, қуриган барглари, елимловчи пистолет, хонаки гул барглари учун ялтироқлар.

Ошқовоқнинг тагини текис қилиб кесинг, тепасида кичкина тешикча тешинг, ошқовоқни ичидаги уруғларидан тозаланг. Унга шохли новдани ўтқазинг.

Четаннинг майда новдалари, қуриган барглари ва гулдаларни асосий новдага бир неча жойдан ёпиштиринг. Икебана тайёр.

Композицияни тугаллаш учун столда баргларидан гилам тўшаб, қорақайин ёнғоқлари билан безанг, устига эса икебанани қўйинг.

1. Берилган мавзуни ўрганишда сиз қандай янги билимлар олдингиз?
2. Хонангиз интеръеридаги бирор нарсани ўзгартиришни хоҳлармидингиз?

САНИТАРИЯ-ГИГИЕНА ТАЛАБЛАРИ

1. Ишни бошлаш олдидан қўлни совун билан яхшилаб ювиш керак.
2. Ёруғлик манбаи чап ёки орқа томонда бўлиши керак.
3. Ишлаш учун керак бўладиган асбоб-ускуналарни қулай ва мустаҳкам, текис ва тоза жойга қўйилади.
4. Нақшлар бажараётганда, унинг юзасига турли нарсалар тушиб кетишидан ҳимоялаш керак.
5. Иш вақтида соғликни сақлаш учун танаффус пайтида кўзга, қўлга ва белга машқ қилиш керак.

ХАВФСИЗЛИГИ ТЕХНИКАСИ ҚОИДАЛАРИ

• Умумий

1. Дарс бошланишидан 5 дақиқа олдин келинг.
2. Махсус кийимни кийиб олиб, сочларни рўмол остига яширинг.
3. Асбобларни фақат ўзи ишлатилиши учун мўлжалланган ишларга ишлатинг. Асбобларни ишлатишда улардан фойдаланиш қоидаларини билмасангиз, яхшиси буларни ишлатманг.
4. Ўтмас ва носоз асбоблар билан ишланг.
5. Ишлаш вақтида асбобларни сизга ўқитувчингиз кўрсатгандек ушланг.
6. Асбоб-ускуналарни ва анжомларни улар учун мўлжалланган жойда сақланг.
7. Асбоб-ускуналарни ва анжомларни ўқитувчи кўрсатгандек қилиб тартибли жойлаштиринг.
8. Иш ўрнини тоза ва озода тутинг.
9. Иш тугагач, ўз иш ўрнингизни яхшилаб йиғиштириб қўйинг.
10. Танаффус вақтида синф хонасидан ташқарига чиқинг.

• Пазандачилик ишларини бажаришда

Иш бошлашдан олдин:

1. Ошхона жиҳозларининг созлигини, ашё-анжомлар ва унинг белгиларини текшириб чиқинг.
2. Сирланган идишларнинг бутунлигини текширинг, сирининг кўчган жойлари ёки дарз кетган ошхона идишларини аниқланг.
3. Шамоллатгични ишга қўшинг.

Ишлаётган вақтда:

1. Ошхона электр плитасини ёқишдан олдин дизэлектрик гилам устида туриб, унинг корпусида ерга уланган электр ҳимоя симининг борлиги ва ишлашини текширинг. Стол устига ўрнатиладиган электр плитасини ёқишдан олдин унинг шнури ва вилкасини бутунлигини текширинг, платага тагига ёнмайдиган таглик қўйинг. Очиқ спиралли электр плитасидан фойдаланиш таъқиқланади.
2. Таом тайёрлаш учун фақат сирланган идишлардан фойдаланинг.
3. Сабзавотларни эҳтиёткорлик билан тозаланг. Картошка тозалаш учун тарновли, балиқ тозалашга кураксимон пичоқни ишлатинг.
4. Нон, гастроном маҳсулотлари, сабзавотлар ва бошқа маҳсулотларни яхши чархланган ўткир пичоқ билан махсус тахтача устида, кесиш усулларига амал қилган ҳолда кесинг: чап қўлингиз бармоқлари букилган ва улар пичоқдан маълум масофада бўлиши лозим. Хом ва қайнатилган сабзавотлар, гўшт, балиқ ва бошқа маҳсулотларни кесиш учун алоҳида-алоҳида тахтачалар ишлатилади.
5. Гўштқиймалагич билан ишлаганда, гўшт ва бошқа маҳсулотларни гўштқиймалагичга махсус турткич билан итариб киргизиш керак.

6. Қирғичларда ишлаганда эҳтиётлик чораларини унутманг, маҳсулотларни маҳкам ушланг, сабзавотнинг майда бўлақларни қирғичга ишқаламанг.

7. Пичоқ ва санчқиларни бир-бирингизга бераётганда, дастасини олдиға қилиб узатинг.

8. Вақтинча сақланадиган озиқ-овқат чиқиндиларини оғзи яхши ёпиладиган идишларда сақланг.

9. Идишдаги нарса қайнаш вақтида идишдан тошмаслигига эътибор беринг, унинг қопқоғини сочиқ ёки ушлағич билан олиш лозим.

Ишни якунлагандан сўнг:

1. Электр плитасини ўчиринг, ўчиришда шнуридан тортманг.
2. Ошхона анжомларини, иш столини, идишларни яхшилаб ювиб қўйинг.
3. Белгиланган жойга ахлатлар, чиқиндилар ва қолдиқларни олиб чиқиб ташланг.
4. Кийимларни алмаштиринг, шамоллатғични ўчиринг ва қўлингизни тозалаб ювинг.

• Газлама билан ишлашда

Иш вақтида:

1. Игналар ва тўғнағичларни махсус белгиланган жойда сақланг (ёстиқчада, қутичада ва хоказо), уларни иш ўрнида қолдирманг.

2. Занглаган игналар ва тўғнағичлардан фойдаланманг.

3. Игна билан тикишда ангишвонадан фойдаланинг.

4. Газламага андазаларни тўғнағичнинг ўткир учи билан ўзингиздан тескари йўналишда қаданг.

5. Қайчиларни махсус жойларда сақланг, учларини ёпиқ ҳолатда тутиб, бир-бирингизга дастасини олдиға қилиб узатинг.

6. Тикув машинанинг қўзғалувчи қисмларига эгилиб яқинлашманг.

7. Тикув машинада ишлаганда игна қўлни зарарламаслиги учун бармоқларни лапкага яқин тутмаслик керак.

8. Ипни қайчилар билан кесинг.

Иш тугагач:

1. Тикув машинасини электр тармоғидан узиб қўйинг.

2. Иш қуроллари ҳолатини назорат қилинг ва иш ўрнини яхшилаб тозалаб қўйинг.

3. Кийимингизни алмаштиринг ва қўлингизни тозалаб ювиб олинг.

• Электр дазмол билан ишлашда

Иш бошлашдан олдин:

1. Дазмолнинг вилкаси ва электр симининг изоляцияси бутунлигини текширинг.

2. Дазмол тагига қўйиладиган махсус иссиққа чидамли таглик, диэлектрик гиламча борлигига аҳамият беринг.

3. Қизиб турган дазмолнинг электр шнурларга тегмаслигини назорат қилинг.

4. Қўлни куйдириб олмаслик учун қизиб турган дазмолнинг металл қисмига тегманг ва газламанни ҳаддан ташқари намламанг.

5. Электр токига уланган дазмолни назоратсиз қолдирманг.

6. Дазмолнинг нормал ишлашини кузатинг ва иш тугагач, уни электр токидан узиб қўйинг.

Иш тугагач:

1. Электр дазмолни электр токидан ажратинг.

2. Иш ўрнини тартибга келтиринг.

3. Кийимингизни алмаштириб, қўлингизни яхшилаб совунлаб ювинг.

• Матога расм чизишда

1. Рамкага газлама тортишда қисқич асбобларининг ишлаш ҳолатини текширинг.
2. Ўзбошимчалик билан заҳиралаш эритмасини тайёрламанг. Иситиш чоғида эритма портловчи ҳолатга келади.
3. Батик билан яхши ҳаво алмашадиган хонада шуғулланинг, чунки эритманинг айрим турлари заҳарли буг ажратади.

• Қайчи билан ишлашда

1. Қайчини махсус жойда, токчада ёки иш кутисида сақланг.
2. Қайчини ёпилган ва ўткир юзларини пастга (фойдаланувчидан олис) қаратиб сақланг.
3. Қайчини узатаётганда ёпиқ ҳолатда узатинг.
4. Иш тугагандан сўнг махсус ғилофга солиб қўйинг.

• Маиший техникани ишлатишнинг умумий қоидалари:

1. Барча эскирган ва носоз ускуналарни дарҳол фойдаланишдан олиб ташлаш керак. Замонавий турмуш жиҳозлари фақат фойдалигина эмас, улар тежамли ва ишлатишга қулай.
2. Сиз томондан харид қилинган ҳар бир маиший жиҳоз оилангизнинг талабларини тўлиқ қаноатлантириши керак. Шундагина сиз улардан нотўғри фойдаланиш ҳолларидан ҳалос бўласиз.
3. Ўз уйингиздаги электр ўтказгич шнурларининг яхши ҳолатда эканлигига ва харид қилинган электр жиҳозлари қувватига ишонч ҳосил қилинг.
4. Маиший техникадан фойдаланишдан олдин, унинг фойдаланиш йўриқномасини диққат билан ўрганинг.

• Электр асбоблари билан ишлашда хавфсизлик техникаси қоидалари:

1. Электр асбобларини электр токига улаш қоидаларига амал қилинг: электр симини аввал асбобга, сўнгра эса электр тармоғига уланг. Масалан, уяли телефонингизни қувватлантирмақчи бўлсангиз, шнурни аввал телефонга, сўнгра эса шнурни розеткага уланг. Асбобларни ўчиришда эса шу иш тескарисига бажарилади.
2. Электр асбобларини ёқиб ўчиришда қўлларингиз қуруқ бўлиши шарт.
3. Электр дазмол, печдан, чойгум ва пайвандловчидан махсус, ёнмайдиган тагликларсиз фойдаланиш мумкин эмас.
4. Изоляция қобиғи шикастланган шнурли электр асбобларини ишлатиш хавфли.
5. Агар электр тармоғига иситгич уланган бўлса, иситилаётган сувга ва идишга (улар металдан бўлса) тегманг.
6. Тармоққа уланган электр иситгич асбобларини назоратсиз қолдирманг.
7. Электр ўтказгичларини қўлингиз билан тортманг.
8. Электр шнурларининг дераза, эшиклар билан қисилишига йўл қўйманг. Электр ўтказгич симларининг ҳаддан ташқари чигаллашишига йўл қўйманг.
9. Электр чойнаги, мультиварка ва бошқа овқат тайёрладиган электр асбобларини бўш ҳолатида электр тармоғига улаш мумкин эмас.
10. Барча маиший электр асбобларини ўчириш ва ишга қўшиш пайтида сув, газ, иситиш тармоғи қувурларига тегмаслик керак.

Тасвирий санъат

Графика – тасвирлаш воситалари сифатида, чизиклар, доғлар ва нуқталардан фойдаланувчи санъат тури. Графиканинг асосий воситаларидан бири расмлар ҳисобланади. Графикада ишлашда одатда бир ёки икки рангдан фойдаланишади.

Граффити – деворларга ёки бошқа юзаларга сиёҳлар ёки бўёқлар билан ёзилган, чизилган, ўйилган тасвирлар ёки битиклар. Граффитига кўча деворларига хоҳлаган турда бўялган барча тасвирларни: оддий ёзилган сўзлардан, то нафис чизилган расмларгача киритиш мумкин.

График услуб (фактура) – бу тасвирий қоғоз юзаларини турли график белгилар (нуқта, чизик, доғлар) билан тўлдириш услубидир.

Манзарали санъат – инсонни ўраб турувчи моддий фазовий муҳитни шакллантирувчи, унга эстетик пок туйғулар сингдирувчи пластика санъатларидан биридир.

Тарх (расм) – ҳаққоний нарсадан (буюмдан) чизилган расм. Тархнинг мақсади – муҳим нарсани тимсолда ёки ғояда акс эттириш, тасвирланган лаҳза маъносини илғаб олиш.

Тасвирий санъат – пластика санъатининг бир бўлими, бадиий ижоднинг бир тури бўлиб, унинг мақсади бизни ўраб турувчи оламни ифодалашдан иборат.

Инсталляция – кенг қамровли композицияни ўз ичига олувчи, замонавий санъат тури бўлиб, турли элементлардан ташкил топган ва шу билан бадиий бутунлик ҳосил қилади.

Нурлилик – санъатнинг бир йўналиши бўлиб нурларнинг ранг-баранг шуълаларига асосланиб, худди ички борлиқдан бўшатиб юборилган энергия каби намоён бўлади. Нурчиларнинг бундай картиналари амалда турли нурлар ва нурли шаклларнинг йиғиндиси ва абстракт уйғунлиги билан кўринади.

Расм – график воситалар – контур чизиклар, узук чизиклар, доғлар ёрдамида қўлда чизилган тасвир.

Рассом – пластика санъати миқёсида ижодий иш олиб борувчи, санъаткор, уста, ижодий иқтидор эгаси, ижодий тасаввур инъом этилган ижодкор шахс.

Манзарали-амалий санъат

Батик – матога қўлда битиладиган нақшлар тўплами бўлиб, унда заҳиралаш эритмасидан фойдаланилади. Газламага – ипак, пахта, жун, синтетик матоларга – мос келувчи бўёқлар сурилади. Бўёқларни туташ жойида аниқ чегаралар ҳосил қилиш учун махсус мустаҳкамловчи, заҳира қўлланилади.

Витраж – рангли шишалардан тайёрланган нақш бўлиб, у асосан, ёруғлик ўтказувчи ва бўшлиқларни тўлдириш учун, кўпроқ деразаларга ёки меъморчилик иншоотларига мўлжалланган.

Гжель – рус халқи хунармандчилиги, рус халқининг миллий нақш тури ҳамда Россиядаги анъанавий кулолчилик ишлаб чиқариш марказларидан бири.

Контур – ёпиқ чизик, баъзи бир геометрик шакл, буюм, силуэтнинг чегара чизиклари.

Хохлома – ёғоч идишлар ва жиҳозларнинг манзарали безаги бўлиб, улар қизил, яшил, зар ранг бўёқлар билан қора сатҳга туширилади.

Нақш – турли юзаларга бўёқларни мўйқалам ва бўёқ ёрдамида безаш санъати.

Дизайн ва технология

Трансформер буюмлар – ўз шаклини ёки вазифасини, ўзгартира оладиган ҳаммабоп кийим-кечак буюмлари.

Андаза – бўлажак буюмнинг қоғоз, калька, мато, чарм ёки бошқа нарсадан тайёрланган кўчирмаси.

Дизайн – лойиҳалашнинг ўзгача усули бўлиб, бунда объектга ўзининг асосий вазифасидан ташқари, гўзаллик, тежамкорлик, юқори функционаллик каби хусусиятлар берилади.

Комплект (кийим-бош) – тўлиқ жамланган нарсалар таркиби, маълум буюмларнинг (кийимлар, асбоб-ускуналар) жамламаси.

Тўр – нақшлар билан безатилган тўқимачипик маҳсулоти (безакли нақшлар), ипларнинг тўқилиши ҳисобига ҳосил бўлувчи манзарали буюм.

Кийим – турли материаллардан (матодан, тўқимали матодан, чармдан, мўйнадан) тайёрланадиган, атроф-муҳитнинг турли салбий ҳолатларидан (иқлим шароити, ҳашаротлар, зарarli моддалар ва ҳоказолар) сақланиш учун одамлар томонидан кийиладиган тикувчилик маҳсулоти.

Таннарх – бу маҳсулотни ишлаб чиқариш жараёнидан келиб чиққан нархи.

Тасма – уй шароитида кўйлак тикишда қўлланиладиган ингичка ёки тўқимали мато.

Трансформер – ташқи кўриниши ёки вазифасини ўзгартириш мумкин бўлган маҳсулот.

Чизма – буюм ясашда, назорат қилиш ва тўғрилиқ даражасини текширишда фойдаланиладиган, буюмнинг контурли тасвирлари ва бошқа маълумотлари берилган ҳужжат.

Овқатланиш маданияти

Меҳмондўстлик – уй соҳибларининг (мезбон) меҳмонларни мамнунлик, хурсандчилик, очиқ чеҳра билан қарши олиши ва меҳмон қилишининг маиший тушунчаси.

Десерт – яқунловчи таом тури, тушлик ёки кечки овқатдан сўнг майин таъмга оид ҳис-туйғулар учун мўлжалланган бўлиб, улар асосан ширин ва тансиқ овқатлардир (қандолат маҳсулотлари, пишириқлар, музқаймоқ).

Қандолат рецепти – қандолат маҳсулотлари ишлаб чиқариш бўйича қўлланма. Маҳсулотга керакли озик-овқат хом ашёлари, уларнинг нисбати ва йўриқномаси, аралаштирилиши ва ишлов берилиши билан таништирадиган ҳужжат.

Миллий таомлар – маълум миллат ўйлаб топган ва ҳар қандай тарзда, ўзлари хоҳлагандек тайёрлайдиган, пазандачилик техникаси ва рецептлари.

Дастурхон тузатиш – дастурхонни нонуштага, тушликка, кечки овқатга, байрам ёки чой ичиш маросимига тайёрлаш.

Уй маданияти

Бонсай – ҳақиқий дарахтларнинг кичрайтирилган аниқ нусхасини ўстириш (баъзида пакана дарахт) санъати.

Маиший техника – электр ёки механик асбоблар бўлиб, улар айрим маиший вазифаларни бажаришда (овқат тайёрлаш, сақлаш ёки уйни тозалаш) қўлланилади.

Интерьер – инсонларнинг эстетик идрок талабларини ва яхши турмуш шароитини таъминлаш мақсадида хоналарнинг ички фазосининг меъморий ва бадиий ечим юзасидан жиҳозланиши ва безалиши.

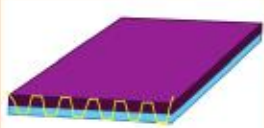

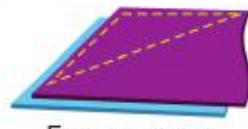

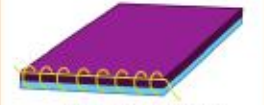

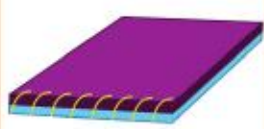
МАШИНА ЧОКЛАРИНИНГ АТАМАЛАРИ

Атамалар номи	Иш турлари	Амалда қўллаш жойи
Бириктириб тикиш	Бир хил катталиқдаги иккита ёки ундан кўпроқ деталлар қирқимини машинада бириктириб тикиш.	Елка ва ён қирқимларини бириктириб тикиш ва ҳоказо.
Тиқиб улаш	Катта деталга кичик детални бириктириш.	Чўнтак қопқоғини олд бўлакка улаш ва ҳоказо.
Ағдарма чок билан тикиш	Икки деталга баҳяқатор юритиб, бириктириб, кейин уни ўнг томонга ағдариш.	Кийим олди қайтармасини бортини, ёқасини ағдарма чок билан билан тикиш.
Тиқиб ўтқозиш	Овал контурли 2 детални бир-бирига бириктириш.	Енг ўмизига, енгил ёқа ўмизига ёқани машинада ўтқозиш ва ҳоказо.
Бостириб тикиш	Икки детални бир-бирининг устига қўйиб, машинада бириктириш.	Кокеткали, қоплама чўнтакни асосий деталга бостириб тикиш ва ҳоказо.
Ёриб тикиш	Чок ҳақини икки томонга йўналтириб машинада баҳяқатор пухталаш.	Орт бўлак чоқини, енг чоқини ёрма чок билан тикиш ва ҳоказо.
Буқиб тикиш	Буқилган кийим деталининг четига баҳяқатор юритиб пухталаш.	Кийим этагини, енг учини буқиб тикиш ва ҳоказо.
Мағизлаш	Детал четларига мағиз қўйиб, мағиз чок билан тикиш.	Кийим деталлари қирқимини, адипнинг ички қирқимларини мағизлаш.

НАМЛАБ-ИСИТИБ ИШЛОВ БЕРИШ АТАМАЛАРИ

Атамалар	Иш мазмуни	Амалда қўллаш жойи
Юққалаштириб дазмоллаш	Деталлар чоқини, буқилган жойларини тахламалар ва деталь зийларини юққалаштириш учун дазмоллаш.	Кийим бортини, ёқа ва енгини дазмоллаш ва ҳоказо.
Бир томонга ётқизиб, буқиб дазмоллаш	Кийим детали четини, чок ҳақини бир томонга буқиб дазмоллаб қотириш.	Орт бўлак ўрта чоқини ён чоқларини бир томонга ётқизиб дазмоллаш. Кийим этагини буқиб дазмоллаш.
Ёриб дазмоллаш	Чок ҳақини ёриб икки томонга қаратиб шу ҳолатда дазмоллаб қотириш.	Кийим ён чоқларини, елка чоқини ва бортининг ағдарма чоқини ёриб дазмоллаш ва ҳоказо.
Декатирлаш	Материални намлаб иситиб ишлов бериш ва киришишини дазмоллаб йўқотиш.	Газламаларни бичиш олдидан декатирлаш.
Дазмоллаш	Ишлов берилаётган детал, тугунларни ғижимланган жойини дазмоллаб йўқотиш, охириги намлаб иситиб ишлов бериш.	Тайёр бўлган буюмни дазмоллаш.

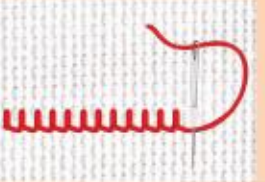
ҚЎЛ ЧОКЛАРИ ВА ҚАВИҚЛАРИНИНГ АТАМАЛАРИ

Қавиқ	Чок	Амалда қўллаш жойи
 <p>Тўғри чок</p>	 <p>Кўклаш чоки (кўлда, машинада)</p>	Кийим бўлақларини (кийим этак қисми, белбоғлар) вақтинча бириктириш (кўклаш) учун ишлатилади.
	 <p>Бостирма чок (машинада)</p> <p>Буклама чок (машинада)</p> <p>Кўчирма чок</p>	<p>Чок узунлиги 0,7–1,5 см, газлама рангига мос №№ 50, 60 пахта ип.</p> <p>Бир деталдаги чизиқларни иккинчи деталга кўчириш (чизма асосида чўнтакни, кийимнинг этак қисмини) учун ишлатилади.</p> <p>Чок узунлиги 0,7–1,0 см. Қавиқ баландлиги 0,5–1,0 см. Мато рангидан ёрқинроқ №№ 50, 60 пахта ип.</p>
 <p>Тўрлаш чоки (кўлда)</p>	 <p>Тўрлаб тикиш (зий чоклар ҳам дейилади)</p>	Изма (петля) ўрнини ёки деталлар ён қисмини тўкилишидан сақлаш учун ишлатилади. Оралиқ масофаси кесмадан 0,3–0,5 см бўлиб, 1 см жойга 6–10 тадан тикиб пахта ипидан рангига мос килиб бажарилади. Кесма жойларини, аппликацияларни бириктириш асосий қисмлар билан бирлаштиради (безак чок).
 <p>Қия чок</p>	Бириктириш чоки	Буюм кесмали жойларини бириктириш (ён қисми, қисми) учун ишлатилади.

ҚЎЛ ЧОКИ ҚАВИҚЛАРИ ВА ЧОКЛАРИ АТАМАЛАРИ

 <p>Крест чок (хоч чок ҳам дейилади)</p>	Безак ва очик қавиқ солиб тикиш.	Буюмнинг этаги, енг учи кабиларни қайириб очик қавиқ солиб тикиш, йўр-малаб тикиш.
 <p>Занжир чок (машина)</p>	Кўклаш (оддий чок) (1 сантиметрда 4–5 чок)	Кийим бўлакларини улаш.

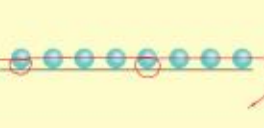
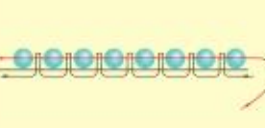
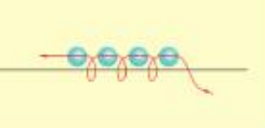
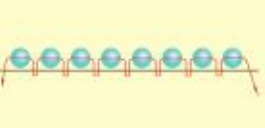
БЕЗАК ЧОКЛАРИНИНГ БАЖАРИЛИШ ЙЎЛЛАРИ

Сирма чок	Занжир чок	Сув чок (тўлдириб тикиш)	Тўрлаш чоки
			

ТАСМАЛАР ЁРДАМИДА КАШТА ИШЛАШ УСУЛЛАРИ

«Халқа қилиб боғлаш»	«Ўргимчак тўр»	«Французча тугунча»	«Занжир кашта» чоки
			

БИСЕРЛАР БИЛАН БАЖАРИЛАДИГАН ИШ УСУЛЛАРИ

Ёйсимон чок	Ҳалқали чок	Кўклаш чоки	«Сирма» қавиқ
			

ҚҰШИМЧА АДАБИЁТЛАР РҰЙХАТИ

1. Учебная программа по учебному предмету «Художественный труд» для 7 класса общеобразовательной школы. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2016.
2. Национальная кухня казахов. – Алматы, 2005.
3. Қазақ халқының ұлттық киімдері. Национальная одежда казахского народа. National clothes of Kazakh people. – Алматы: «Алматыкітап», 2007.
4. Технология: Учебник + CD для учащихся 7 класса общеобразовательной школы (вариант для девочек). / И. А. Развенкова, С. А. Фалеева. – Кокшетау: «Келешек-2030», 2016.
5. Технология (вариант для девочек). Методическое руководство для учителей 7 класса общеобразовательной школы. / И. А. Развенкова, С. А. Фалеева. – Кокшетау: «Келешек-2030», 2016.

ИНТЕРНЕТ МАНБАЛАРИ РҰЙХАТИ

- <http://festival.1september.ru/articles/520528/novaya-shkola.su>pedagogam/sredne...i...na-urokah...>
- <http://www.bilu.kz/kuchnya.php>
- <http://reviewexpert.ru/2015/04/uchimsya-kak-pravilno-servirovat-stol/>
- <http://www.psylist.net/pedagogika/inovacii.htm> (Педагогические технологии и инновации)
- <https://www.youtube.com/watch?v=7qK8YGrXESE>
- <https://www.youtube.com/watch?v=tP4gmM-8Blc>
- https://www.youtube.com/watch?v=v_szuAiaYls
- <https://www.youtube.com/watch?v=VERdz7-SB5M>
- <https://www.youtube.com/watch?v=31n2j7ns5FI>
- <https://www.youtube.com/watch?v=tvrbSF1SXMg>
- <https://www.youtube.com/watch?v=nHgYgnMKZTc>
- <https://www.youtube.com/watch?v=7RxxbKPhaQA>
- <https://www.youtube.com/watch?v=o8AnlMe8KNA>
- <https://www.youtube.com/watch?v=vmN0SNeyHvM>
- http://mypresentation.ru/presentation/zanimatelnye_voprosy_po_izobrazitelnomu_iskusstvu_vypolnila_gavrysh_svetlana_vasilevna__prepodavatel_rcdo_g_smolenska
- <http://virtoo.ru/almanach/civilization/osnovnye-napravleniya-i-priemy-sovrem.html>
- <http://val-rozanov.narod.ru/photo.pdf>
- <http://paintmaster.ru/hohlomskaya-rospis-yprazhneniya.php>
- http://www.osinka.ru/Sewing/Dekor/SB/04_03.html
- http://www.osinka.ru/Sewing/Dekor/SB/03_03.html
- <http://festival.1september.ru/articles/646673/>
- <http://yellowhome.ru/2013/10/31/ikebana-ili-ukrashaem-interer-suximi-cvetami/>
- http://razrabotky.ru/load/10_klass/obzh/prezentacija_intellektualnoj_viktoriny_eda/28-1-0-869
- <https://www.youtube.com/watch?v=Bc3WtE9UxRg>
- <https://www.youtube.com/watch?v=2Vvqu9Tkx3g>
- http://old.season.ru/sovety/dekor_odegdu/
- https://www.youtube.com/watch?v=o_LZa7Cx30s
- <https://www.youtube.com/watch?v=vGtpZ65zAqE>
- <https://www.youtube.com/watch?v=nZbh0mUXGhk>
- <https://www.youtube.com/watch?v=1wuJQvLNOgo>
- <http://yellowhome.ru/2013/10/31/ikebana-ili-ukrashaem-interer-suximi-cvetami/>
- <http://www.history.kz/Articles/food1.php>
- http://www.eda-eda.info/ogl_kuxon.html

Муқаддима	4
Визуал санъат	6
§ 1. Санъатдаги замонавий технология ва илм-фан ютуқлари. Табиатнинг микросуратлари.....	6
§ 2. Тасвирий санъатдаги замонавий йўналишлар (поп-арт, инсталляция). Мустақил тадқиқот	10
§ 3. Қозоғистоннинг замонавий рассомлари	16
§ 4. Санъатнинг замонавий услубий йўналишларини тадқиқот қилиш асосидаги амалий ишлар (2D ёки 3D форматда).....	21
Манзарали-амалий санъат	22
§ 5. Бадиий нақш (батик, гжель, хохлома). Нақш турлари. Нақш солиш усуллари ва техникаси. Материаллар ва иш қуроллари.....	22
§ 6. Буюм эскизининг ишланмаси. Материал ва асбобларни тайёрлаш	28
§ 7. Бадиий нақшларни бажариш. Манзаралаш. Безаш	30
Дизайн ва технология	32
§ 8. Тикувчилик буюмларини қайта шакллантириш (трансформация) ва безаш (кийим, аксессуарлар, бижутерия)	32
§ 9. Ғоялар ишлаб чиқиш. Эскиз.....	36
§ 10. Материаллар ва усқуналарни тайёрлаш.....	40
§ 11. Кийим-бош яратиш. Қисмларни бичиш. Алоҳида қисмларни қайта ишлаш. Қисмларни бириктириш ва буюмни пардозлаш. Кийимларни безаш.....	44
Овқатланиш маданияти	48
§ 12. Қозоқ миллий таомлари.....	48
§ 13. Жаҳон халқларининг ошхонаси (мустақил тадқиқот)	52
§ 14. Жаҳон халқларининг ошхонаси. Амалий иш (суши, пицца, гўжа).....	54
Уй маданияти	58
§ 15. Маиший техникани танлаш. Маиший техникадан фойдаланиш қоидалари	58
§ 16. Ўсимлик – безак, интерьер элементи сифатида	62
Санитария-гигиена талаблари	66
Хавфсизлик техникаси қоидалари	66
Лугат	69
Илова	71
Қўшимча адабиётлар рўйхати	74